

आशियातील सर्वात मोठ्या स्वयंसेवी ग्राहक संघटनेचे मुखपत्र

RNI No. MAHBIL/2011/39044

वर्ष ११ | अंक ०३ | जून २०२२ | मूल्य रु. ९/-

Grahak Tituka Melwawa

ग्राहक

तितुका मेलवावा

जागतिक पर्यावरण दिन

5 जून

Member of Consumers International

कौतुकाची थाप

एम. आर.पै. पुरस्कार –
अनिता खानोलकर

एम. आर.पै. पुरस्कार –
डॉ. अर्चना सबनीस

एम. आर.पै. पुरस्कार –
अॅड. पूजा जोशी-देशपांडे

एम. आर.पै. पुरस्कार –
शिरीष (मंजिरी) मुळेकर

एम. आर.पै. पुरस्कार –
राजेंद्र राणे

मा. कै. मधुकरराव मंत्री पुरस्कार –
ठाणे वितरण केंद्र टीम

मा. कै. मधुकरराव मंत्री पुरस्कार – पालघर वितरण केंद्र टीम आणि पुणे वितरण केंद्र टीम

मा. कै. मधुकरराव मंत्री पुरस्कार – मुंबई वितरण केंद्र टीम आणि वसई वितरण केंद्र टीम

मुंबई ग्राहक पंचायत

विश्वस्त मंडळ

डॉ. अनिल काकोडकर
डॉ. बाळ फोंडके
ललिता कुलकर्णी
रविंद्र महाजन
अनुराधा गोरे

अध्यक्ष

डॉ. बाळ फोंडके

उपाध्यक्ष

अनुराधा गोरे

कार्यकारी मंडळ

अॅड. शिरीष देशपांडे (स्वीकृत कार्याध्यक्ष)
अनुराधा देशपांडे (कार्योपाध्यक्ष)
प्रभाकर गवाणे (कार्योपाध्यक्ष)
अनिता खानोलकर (कार्यवाह)
छाया वारंगे (कार्यवाह)
रविंद्र सहस्रबुद्धे (खजिनदार)

सभासद

ज्योती मोडक, शीला देवळेकर
राजेंद्र राणे, शुभदा चौकर,
अनघा आचरेकर, विनायक सोमण,
गजानन वर्तक, विवेक केळकर,
शर्मिला रानडे, मंगला गाडगीळ,
आलोक हर्डीकर (स्वीकृत),
अभय जोशी, पराग रेडकर,
अर्चना पानगांवकर (स्वीकृत)

निमंत्रित

- अध्यक्ष, खरेदी समिती
- समन्वयक पर्यावरण विभाग

या अंकात प्रसिद्ध झालेल्या मतांशी संपादक/
संघटना सहमत असतीलच असे नाही.

अनुक्रमणिका

४७ वा वर्धापनदिन सोहळा दणक्यात साजरा!	४
जलद आणि सुलभ तंटा निवारणासाठी 'समेट'चे उद्घाटन	५
समझोता कराराचा भंग हा दंडनीय गुन्हा	६
संपादकीय	७
बोरीवली विभागातर्फे पर्यावरणस्नेही उपक्रम	८
शहरी शेती	९
पध्दतशीर विरजण	१०
वाचू आनंदे	११
विम्याचे प्रकार	१२
जारमधला बगिचा	१३
अभ्यंग व स्नान	१५
घरच्या घरी बायो-गॅस	१६
आगंतुक पाहुणे - क्रेडिट कार्ड्स	१७
वैद्यक विश्व व ग्राहक संरक्षण	१९
प्रयत्ने पाठपुरावा केला असता हरवलेली वस्तूही परत मिळे!	२०
Consumerism, Environmentalism and Green washing	२१
'SAMET' for Speedy, Simple & Affordable...	२३
Scrambled Word Search	२४

आपल्या वाटपात येणारे मसाल्याचे पदार्थ, हळद, तिखट इत्यादी साठवणुकीच्या वस्तू फारच दर्जेदार असतात, तरीही दर अत्यंत माफक असतो. त्यामुळे आपले सदस्य या वस्तूंची मागणी स्वतःसाठी करताना शिवाय आपले नातेवाईक, मित्र, शेजारी यांच्यासाठीही करताना दिसतात.

एक कळकळीची विनंती - या सर्व लाभार्थींना आपल्या संस्थेचे 'सहयोगी सभासद' करून घ्या की! म्हणजे ते संघातले सभासद होऊ शकणार नसतील तरी किमान त्यांचे पाठबळ आपल्याला मिळेल! कराल ना एवढं?

- ❖ संपादक :- शुभदा चौकर
- ❖ संपादकीय साहाय्य :- सुमिता चितळे, शर्मिला नाईक
- ❖ सल्लागार :- अॅड. शिरीष देशपांडे, वसुंधरा देवधर
- ❖ मुखपृष्ठ :- राजेंद्र राणे
- ❖ अक्षरजुळणी व रचना, कला व मुद्रण :- इंडिया प्रिंटिंग वर्क्स, वडाळा, मुंबई

४७ वा वर्धापनदिन सोहळा दणक्यात साजरा!

– सुमिता चितळे, मनिषा पुराणिक

मुंबई ग्राहक पंचायतीला स्थापन होऊन गुढीपाडव्याला ४७ वर्षे पूर्ण झाली. त्याबद्दलचा सोहळा १५ मे २०२२ रोजी बोरीवलीच्या प्रबोधनकार ठाकरे नाट्यगृहात साजरा झाला. या कार्यक्रमाच्या प्रमुख पाहुण्या मृदुला भाटकर या होत्या. मा. मृदुला भाटकर या मुंबई उच्च न्यायालयाच्या माजी न्यायमूर्ती आणि महाराष्ट्र प्रशासकीय न्यायाधिकरण यांच्या विद्यमान अध्यक्ष आहेत.

कार्यक्रमाची सुरुवात गणेश पूजन व दीप प्रज्वलनाने झाली. नंतर संस्थेचे कार्याध्यक्ष अॅड. शिरीष देशपांडे यांनी मृदुला भाटकर यांचे पौष्टिक सुकामेवा परडी देऊन स्वागत केले. त्यानंतर देशपांडे सरांनी ४७व्या वर्धापन दिनानिमित्त आपले विचार मांडले. आव्हानात्मक काळातही सर्व वितरण केंद्रांनी केलेल्या वितरणाच्या कामाबद्दल त्यांनी सर्व कार्यकर्त्यांचे कौतुक केले.

‘शहाण्याने कोर्टाची पायरी चढू नये’ यासाठीच मुंबई ग्राहक पंचायतीने ‘समेट’ या नावाने केंद्र सुरू केले आहे. तिथे सलोख्याने खटले सोडवता येतील. कारण कोर्टात गेले की, खटला सुटायला बरीच वर्षे लागतात. हे न होता जसे महारेरा मध्ये संस्थेचा सलोखा मंच हा सामंजस्याने घरासंबंधित खटले सोडवतो, त्याचप्रमाणे ‘समेट’ हे केंद्र मध्यस्थीने आणि सामंजस्याने ग्राहक खटले सोडवणार आहे. हे केंद्र ऑनलाईन आणि ऑफलाईन सुध्दा असेल. यात निवृत्त न्यायाधीशांनी सेवाभावी काम करावे असे देशपांडे सरांनी सुचवले.

यानंतर पाहुण्या मा. भाटकर यांच्या हस्ते ‘समेट’ पुस्तिकेचे उद्घाटन झाले. मकरंद देशपांडे यांनी ‘समेट’च्या वेबसाइटसाठी तांत्रिक मदत केली आहे. या उपक्रमात पूजा जोशी देशपांडे, शर्मिला रानडे, अर्चना सबनीस आणि ललिता कुलकर्णी या सर्वांचे मार्गदर्शन लाभले. ‘समेट’ हे नाव पूजा जोशी-देशपांडे यांनी सुचविले आहे.

प्रमुख पाहुण्या मा. मृदुला भाटकर यांच्या हस्ते एम. आर.पै पुरस्कार प्रदान केले गेले. अॅड. शिरीष देशपांडे यांना २०१३ मध्ये एम.आर.पै. फौंडेशनतर्फे एक लाखाचा पुरस्कार

प्राप्त झाला होता. त्या पैशांच्या व्याजातून त्यांनी हा पुरस्कार सुरू केला आहे. कलात्मक कौशल्याच्या योगदानाबद्दल राजेंद्र राणे यांना, महारेरा सलोखा मंचात प्रशासनीय कामगिरी केल्याबद्दल शिरीष मुळेकर यांना, राज्य, राष्ट्रीय व जागतिक स्तरावर ग्राहक संरक्षणासाठी योगदान दिल्याबद्दल अर्चना सबनीस यांना, ग्राहकांना न्याय मिळवून देण्यासाठी उल्लेखनीय कामगिरी केल्याबद्दल पूजा जोशी-देशपांडे यांना, ग्राहक संरक्षणासाठी सातत्याने योगदान दिल्याबद्दल अनिता खानोलकर यांना आणि ग्राहक शिक्षणाद्वारे ग्राहक संरक्षणासाठी बहुमोल योगदान देणाऱ्या ज्येष्ठ कार्यकर्त्या वसुंधरा देवधर यांना देऊन सन्मानित केले.

लॉकडाऊनमध्ये आव्हानात्मक काळात आपल्या सर्व वितरण केंद्रांनी केलेल्या उत्तम कामगिरीबद्दल त्यांना मधुकरराव मंत्री पुरस्कार प्रदान करण्यात आले. पुणे, वसई, पालघर, ठाणे, रायगड व मुंबई या ६ वितरण केंद्र पदाधिकाऱ्यांनी हे पुरस्कार स्वीकारले.

पुरस्कार वितरण सोहळ्यानंतर माननीय मृदुला भाटकर यांनी भाषण केले. तेव्हा त्या म्हणाल्या की, ‘समेट’चे उद्घाटन हा मला माझाच बहुमान वाटला. न्यायालयांत, कुटुंब न्यायालयांत लाखो खटले प्रलंबित आहेत. याचे कारण

(पान ५ पाहा...)

जलद आणि सुलभ तंटा निवारणासाठी 'समेट'चे उद्घाटन

महारेरा सलोखा मंचाच्या उल्लेखनीय यशाने प्रेरीत होऊन आपण हे एक अत्यंत महत्त्वाचे पाऊल उचलले आहे. Conciliation (सलोखा) आणि Mediation (मध्यस्थी) सेवा पुरविणाऱ्या या नव्या व्यवस्थेचे नाव आहे 'समेट'.

या नव्या उपक्रमाचे उद्घाटन रविवार, १५ मे रोजी आपल्या संस्थेच्या वर्धापनदिन सोहळ्यात उच्च न्यायालयाच्या माजी न्यायमूर्ती मृदुला भाटकर यांनी केले.

ग्राहक न्यायालयांत ५ लाखांहून अधिक तंटे प्रलंबित आहेत तर देशात सर्व न्यायालयांत मिळून ४ कोटी ७० लाखांहून अधिक तंटे प्रलंबित आहेत. या पार्श्वभूमीवर 'महारेरा' मध्ये गेल्या चार वर्षांत दोन हजारांहून जास्त तक्रारी महारेरा सलोखा मंचांद्वारे तीन ते चार महिन्यांत किमान खर्चात सुलभ पध्दतीने निकालात काढण्यात आल्या. या यशाने प्रेरीत होऊन आणि देशातील सर्वच कोर्टातील

प्रलंबित तंट्यांची भयावह वाढणारी संख्या लक्षात घेऊन मुंबई ग्राहक पंचायतीने 'समेट' हा कायद्याला मान्य असलेला जलद आणि सुलभ मार्गाने तंटा निवारणाचे व्यासपीठ निर्माण करायचा निर्णय घेतला आहे, असे या प्रसंगी संस्थेचे कार्याध्यक्ष अॅड. शिरीष देशपांडे यांनी सांगितले.

१९७५ मध्ये महागाईने होरपळून निघणाऱ्या ग्राहकांना आपल्या संस्थेने जीवनावश्यक वस्तू रास्त दरात पुरविण्यासाठी सहकारावर आधारित अभिनव वितरण व्यवस्थेद्वारे एक वेगळा पर्याय देऊन मोठा दिलासा दिला. आता त्याच धर्तीवर न्यायव्यवस्थेतील ग्राहकांना दिलासा देण्यासाठी कायद्याला मान्य असलेली Conciliation Mediation ही तंटा निवारणाची सुलभ आणि जलद पर्यायी तंटा निवारण यंत्रणा ग्राहकांना मुंबई ग्राहक पंचायत वाजवी दरात उपलब्ध करून देणार आहे.

◆

(...पान ४ वरून)

४७ वा वर्धापनदिन सोहळा दणक्यात साजरा!

म्हणजे प्रचंड लोकसंख्या जागेचे असमान वितरण आणि नैतिकतेचा ऱ्हास हे होय. ग्राहक म्हणून आपली भूमिका लहानपणीच सुरू होते. कागदावरचा कायदा प्रत्यक्षात आणणे ही सुजाण नागरिकांची जबाबदारी आहे.

अधिकार आणि कर्तव्ये ग्राहक संरक्षण कायद्याने आपल्याला दिले आहेत. हक्काचे अमृत कर्तव्याच्या कुपीत आहे ते आपण मिळवले पाहिजे. न्यायसंस्थेबद्दल बोलताना त्या म्हणाल्या की, कोणीही शक्यतो कोर्टाची पायरी चढू नका. ते आर्थिक आणि मानसिकदृष्ट्या खडतर असते. वाद सामोपचाराने सोडवणे गरजेचे आहे. महारेरा सलोखा मंचाचे काम प्रशंसनीय आहे. यांच्यामुळे समेट झाला तर खटले लवकर निकाली निघतील. आयुष्याची पुंजी घालून घेतलेले घर मिळणे हे महत्त्वाचे आहे.

समेट हा ADR म्हणजे अल्टरनेटीव्ह डिस्प्युट रिझोल्व्हल हा आवश्यक आहे. त्यानंतर त्यांनी सांगितले की, महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांना तसेच कायद्याचा अभ्यास

करणाऱ्यांना या ग्राहक चळवळीत सामावून घ्या. तरुण मुलामुलींना यात काम द्या. त्यांना कामात गुंतवून ठेवणे ही आपली जबाबदारी आहे.

यासाठी त्यांनी राष्ट्रपती भवनाच्या कमानीवरील एका प्रेरणादायी वाक्याचा उल्लेख केला. ते म्हणजे अधिकार आणि स्वातंत्र्य हे प्रत्येक नागरिकाला स्वतः मिळवावे लागते. ते सहजगत्या मिळत नसते. कार्यक्रमाचा समारोप करताना अनिता खानोलकर यांनी सर्व पदाधिकाऱ्यांचे, कर्मचारी वर्गाचे आणि सर्व कार्यकर्ते व सभासदांचे आभार मानले. या संपूर्ण वर्धापन दिन सोहळ्याचे सहजसुंदर सूत्रसंचालन शुभदा चौकर यांनी केले. या सोहळ्यासाठी ठाकरे सभागृह पूर्ण भरले होते.

या कार्यक्रमानंतर 'संज्या छाया' हे नाटक सादर झाले. या नाटकातला विचार व आशय आपल्या स्वयंसेवी संस्थेच्या सभासदांना रुचेल असाच होता.

◆

समझोता कराराचा भंग हा दंडनीय गुन्हा

– अॅड. शिरीष देशपांडे, कार्याध्यक्ष

महारेरा सलोखा मंचात ग्राहक आणि विकासकाने केलेल्या समझोता कराराला कायदेशीर अधिष्ठान असल्यामुळे अशा समझोता कराराचा विकासकाने भंग केला तर रेरा कायद्याच्या कलम ६३ नुसार तो दंडनीय अपराध ठरतो, असा महत्त्वपूर्ण निर्णय महारेरा अध्यक्ष अजोय मेहता यांनी नुकताच दिला आहे.

रेरा कायद्यातील कलम ३२नुसार आपण, मुंबई ग्राहक पंचायतीने प्रस्तावित केलेले महारेरा सलोखा मंच गेली चार वर्षे कार्यान्वित आहेत. या सलोखा मंचांत मुंबई ग्राहक पंचायतीचा एक आणि विकासकांच्या संस्थेचा एक, असे दोन प्रतिनिधी असतात. रेरा कायद्यातील प्रस्थापित तक्रार निवारण व्यवस्थेला पर्यायी अशी सोपी, जलदगतीने आणि परस्पर सामंजस्याने तंटा निवारण करणारी ही सलोखा मंचाची व्यवस्था आहे. या सलोखा मंचात तक्रारदार आणि विकासक किंवा त्याचा अधिकृत प्रतिनिधी सलोखा मंचाच्या प्रशिक्षित आणि अनुभवी सलोखाकारांच्या सहाय्याने आपल्या तंट्याचे निवारण करण्याचा प्रयत्न करतात. अशा प्रकारे सामंजस्याने तंटा निवारण होते, त्यावेळी तक्रारदार ग्राहक आणि विकासक यांच्यात समझोता करार होतो.

सलोखा मंचापुढे असा समझोता करार करून सुध्दा काही विकासक या कराराचे पालन न करून किंवा कराराचा भंग करून ग्राहकांना नाडताना आढळतात. अशाच एका प्रकरणात प्रकाश शिंदे या ग्राहकाने आदित्य एंटरप्राईझ या विकासकाविरुद्ध सलोखा मंचात केलेल्या समझोता कराराचा भंग केल्याबद्दल आणि त्या कराराची अंमलबजावणी करण्यासाठी महारेरा अध्यक्षकाडे तक्रार दाखल केली. या तक्रारीची गंभीर दखल घेत महारेरा अध्यक्षानी सलोखा मंचाचे कायदेशीर अधिष्ठान अधोरेखित करत समझोता कराराचे ३० दिवसांत पालन करण्याचा आदेश देऊन तसे

न केल्यास विकासकाला दर दिवशी ५ हजार रुपये दंड ठोठावला आहे. इतकेच नव्हे तर सलोखा मंचापुढे केलेले समझोता करार हे दोन्ही पक्षांवर बंधनकारक असल्याचे नमूद करत अशा कराराची अंमलबजावणी करण्यास टाळाटाळ वा भंग केल्याची तक्रार महारेरा प्राधिकरणाकडे आल्यास त्याची दखल घेणे हे प्राधिकरणावरही बंधनकारक असल्याचे महारेरा अध्यक्षांनी या निर्णयात स्पष्ट केले आहे.

सलोखा मंचाद्वारे तक्रार निवारण ही सोप्या आणि जलदगतीने ग्राहकांच्या हितासाठी राबवायची कायदेशीर तक्रार निवारण व्यवस्था असल्याचे नमूद करून सलोखा मंचाला असलेले कायदेशीर अधिष्ठान लक्षात घेता त्यात केलेला समझोता करार हा महारेराचाच आदेश म्हणून पाळला गेला पाहिजे, असेही महारेरा अध्यक्षांनी स्पष्ट केले आहे. त्याहीपुढे जाऊन महारेरा अध्यक्षांनी समझोता करार धाव्यावर बसवणाऱ्या अन्य विकासकांनाही स्पष्ट इशारा दिला असून भविष्यात अशा समझोता करार उल्लंघनाच्या तक्रारी आल्यास हा गंभीर गुन्हा असल्याने महारेरा त्याची गंभीर दखल घेऊन भविष्यातही अशा विकासकांना दंड ठोठावल्याशिवाय राहणार नाही, असे बजावले आहे.

प्रकाश शिंदे यांनी केलेल्या तक्रारीत आदित्य एंटरप्राईझने ताबा देण्यास विलंब केल्याने विकासकाने तक्रारदार ग्राहकाला विलंबकाळासाठी व्याज देण्याचाही आदेश दिला आहे. ३१ मे २०२०ला ताबा देण्याचे विकासकाने कबूल केले होते. परंतु अजूनही ताबा दिला नसल्याने तक्रारदार ग्राहकाला त्याने भरलेल्या रकमेवर विकासकाने ३० एप्रिल २०२२ पर्यंतचे महारेरा दराने व्याज १५ मे पूर्वी एकरकमी द्यायचे आहे. इतकेच नव्हे तर त्यानंतर घराचा प्रत्यक्ष ताबा देईपर्यंत दर महिन्याला ७ तारखेपर्यंत तक्रारदाराला व्याज देत राहण्याचा महत्त्वपूर्ण आदेशही महारेराने दिला आहे.

या निर्णयामुळे भविष्यात जास्तीत जास्त तक्रारदार महारेरा सलोखा मंचाचा वापर करून जलदगतीने आपल्या तक्रारींचे निवारण करून घेतील, अशी अपेक्षा आहे.

◆

संपादकीय

पर्यावरण-पूरकता

‘आता केव्हाही काहीही झटकन मिळतं. अगदी १९ मिनिटांत घरपोच! मग कशाला हवं आपलं वितरण?’

‘यादी भरा, पैसे अडव्हान्स द्या मग सामान येणार, ते वाटून घ्या. इतकी झंझट कशाला?’ ... असे उद्गार ऐकू येत आहेत.

मान्य आहे की आपण आपल्या सिस्टिममध्ये सुधारणा केली पाहिजे. अधिक सोयीस्कर यंत्रणा विकसित केली पाहिजे.

पण हे म्हणणं जितकं सोपं आहे तितकं हे राबवणं सोपं नाही. अधिक सोयी करायच्या तर त्यासाठी अतिरिक्त जागा, जास्त कामगार... वाढीव खर्च! तरीही सोयीची, मॉडर्न यंत्रणा आणण्याचा प्रयत्न करावा लागणार. संस्था तो करेलच!

मात्र दुसरीकडे आपण या सर्व व्यवहारात पर्यावरणाचं भान किती राखतो, याकडेही लक्ष देणं गरजेचं आहे. मुंबई ग्राहक पंचायत ही आपली एक चळवळ आहे. दरमहा रास्त दरात दर्जेदार मालाचं वितरण हे या चळवळीचं महत्वाचं अंग आहे. आपण व्यापारी किंवा दुकानदार नाही. आपण वस्तू वितरणाची ही जी चळवळी चालवतो, त्यातून आपण पर्यावरणाला पूरक अशा काही गोष्टी आवर्जून करतो. काही उदाहरणं बघा- आपण आपले गहू, तांदूळ, साखर कापडी पिशव्यांतून देतो. या पिशव्या आपण छान धुवून परत करतो. एकेक कापडी पिशवी १८-२० वेळा वापरली जाते. त्यामुळे आपण तेवढ्या प्रमाणात प्लास्टिक पिशव्या वाचवतो.

आपलं सामान आपल्या संघातल्या सर्वांचं एकत्रितपणे आपल्यापर्यंत महिन्यातून एकदा येतं. विचार करा, यामुळे इंधन बचत किती होते? आपण प्रत्येकाने इतक्या वस्तूसाठी वेळोवेळी दुकानात, मॉलमध्ये जाऊन घर भरायचं म्हटलं तर किती वेळा प्रवास करावा लागेल? त्यात किती इंधन खर्ची होईल? त्यातून कार्बन एमिशन किती होईल?

वितरणातून आपण रसायनविरहीत गूळ, सेंद्रीय खत अशा पर्यावरणस्नेही वस्तू देतो.

आपल्या चळवळीच्या माध्यमातून आपण सभासदांचे पर्यावरणाबाबत प्रबोधन करत राहतो. मधल्या दोन वर्षांच्या कोरोना काळात आपण या विषयावर अनेक वेबिनार घेतले. आपल्या मासिकात लेख प्रसिध्द केले. घरच्या घरी बाग फुलवणे, कचरा व्यवस्थापन कसं करावं प्लास्टिकची विल्हेवाट कशी लावावी, पाणी बचत कशी करायची, प्रकाशाचं प्रदूषण, कचऱ्यातून कलात्मक वस्तू बनवणं, पर्यावरणस्नेही गणपती-दिवाळी साजरा करणं- असे कितीतरी विषय आपल्याला ऐकायला, वाचायला मिळाले. आणि अनेकांनी त्याचा योग्य वापर केला.

काही विभागांनी व संघांनी तर पुढे जाऊन आपापल्या ठिकाणी संघटितरित्या कचरा व्यवस्थापन कंपन्यांशी संपर्क केला आणि सुका कचरा पिक-अप करण्याची नियमित व्यवस्था केली.

आपल्या पेठांतून आपण प्लास्टिकच्या पिशव्या हद्दपार केल्या आहेत. अलीकडे पार पडलेल्या गोंरेगावच्या ग्राहक पंचायत पेठेत ‘पर्यावरण रक्षण’ विषयक खास दालन आपल्या कार्यकर्त्यांनी चालवलं. घरच्या कचऱ्याचं खत कसं करावं, सुका कचरा रिसायकलिंगला कुठे द्याल, अशा अनेक विषयांवर मार्गदर्शन करणाऱ्या या दालनाचा लाभ अनेकांनी घेतला.

आपण जे ग्राहक आपल्या संस्थेच्या छत्राखाली संघटित आहोत, ते तरी पर्यावरणाबाबत जागरूक होत आहेत. पर्यावरणस्नेही जीवनशैली जगणं ही खूप मोठी संकल्पना आहे. ती साध्य करणं सोपं नाही. पण त्या दृष्टीने पावलं उचलण्याची प्रेरणा आणि संधी आपल्याला मुंबई ग्राहक पंचायतीमुळे मिळते.

५ जून हा जागतिक पर्यावरण दिन म्हणून साजरा होत असताना आपल्या संस्थेच्या पर्यावरण-पूरक गोष्टी समजून घेऊया. आपल्या संघटनेच्या बळावर एकमेकांच्या साहाय्याने अधिकाधिक पर्यावरण-स्नेही पावलं उचलू या.

– शुभदा चौकर

बोरीवली विभागातर्फे पर्यावरणस्नेही उपक्रम

– सुमिता चितळे

५ जून हा दिवस आपण दरवर्षी 'जागतिक पर्यावरण दिन' म्हणून साजरा करतो. यावर्षी पर्यावरण दिनाचे ५०वे वर्ष आहे. त्यानिमित्त काही विशेष लेख या अंकात प्रसिद्ध करत आहोत.

मुंबई ग्राहक पंचायतीच्या बोरीवली विभागातही गेली काही वर्षे सातत्याने ५ जूनला पर्यावरण दिन साजरा करताना वेगवेगळे उपक्रम केले जातात. जूनच्या पहिल्या आठवड्यात बोरीवली विभागात दरवर्षी विद्यार्थी ग्राहक पेठ भरते. त्यावेळी ५ जूनला पेठेत येणाऱ्या सर्वांना वेगवेगळी औषधी आणि उपयुक्त वृक्षांची रोपटी मोफत देतो. जसे की, कडुनिंब, ओवा, तुळस, पानफुटी, कढीपत्ता, पुदिना, कढीलंब, इ. तसेच सदाफुली, चाफा अशी फुलझाडेही देतो. ही सर्व मिळून सुमारे १०,०००/- रुपयांची रोपटी दहिसरच्या एका रोपवाटिकेतून मागवली जातात. ग्राहक आवर्जून ही रोपटी घेतात.

याशिवाय एका वर्षी ओला कचरा जिरवून त्याचे खत तयार करण्यासाठी वेगळ्या प्रकारच्या खत बास्केट्सचीही कमी किंमतीत विक्री केली. ग्राहकांना पर्यावरण विभागाच्या बोरीवलीच्या कार्यकर्त्या रेखा शेटे यांनी त्याचे फायदे समजावून दिले. त्यामुळे अनेक सभासदांच्या घरचा ओला कचरा बाहेर न जाता घरच्या घरीच त्याचे व्यवस्थापन होते.

गणेशोत्सवासाठी दरवर्षी गणपतीच्या शाडूच्या मूर्ती सवलतीच्या दरात उपलब्ध करून दिल्या जातात. त्यामुळे ग्राहकांना प्लास्टर ऑफ पॅरिसच्या मूर्ती घेण्याऐवजी पर्यावरणस्नेही मूर्ती घेण्यास प्रोत्साहन मिळते. शिवाय कागदी फुले, कंठी यांचेसुद्धा वाटप केले जाते, त्यामुळे प्लास्टिकच्या दागिन्यांचा वापर टळतो.

एका वर्षी दिवाळीत ग्राहक पंचायत पेठेत बोरीवली विभागाने कागदी कंदिलांचे वाटप केले होते. तसेच जूनमधील विद्यार्थी पेठेत कागदी कंदील बनवण्याची मुलांची कार्यशाळाही घेतली होती. त्यामुळे प्लास्टिकच्या कंदिलांचे प्रमाण थोडे कमी झाले.

एका दिवाळीत ग्राहक पंचायत पेठेत 'अविरतपात्र' या, एका मोठ्या प्रमाणात ओला कचऱ्याचे वर्गीकरण करून खत तयार करण्याचे यंत्र ग्राहकांना उपलब्ध करून दिले. जास्त किंमतीचे असूनही हेसुद्धा खूप जणांनी विकत घेतले. त्याआधी ओला व सुका कचरा वर्गीकरण का आवश्यक आहे आणि ते कसे करायचे याची माहिती देण्यासाठी संघप्रमुख व सभासदांचे एक शिबीर आयोजित केले होते. त्यावेळी ठाण्याचे कौस्तुभ ताम्हनकर यांनी सर्वांना व्हिडीओ दाखवून याचे महत्त्व समजावून दिले. तसेच 'अविरतपात्र' कसे वापरायचे, हेही शिकवले.

एका वर्षी भाजी मंडईत बोरीवली विभागाचे कार्यकर्ते कापडी पिशव्या घेऊन उभे होते. जे ग्राहक प्लास्टिकच्या पिशव्यांमध्ये भाजी घेत असतील, त्यांना या कापडी पिशव्या नाममात्र ५ रुपयांत देऊन त्याचे महत्त्व पटवून देत होते. कार्यकर्त्यांनी आपापल्या घरून कपडे आणून एका घरगुती शिवणकाम करणाऱ्या महिलेकडून या पिशव्या शिवून घेतल्या होत्या. शिवाय तिथे उभे राहिलेल्या कार्यकर्त्यांनी गळ्यात पर्यावरण जागृती करणारे फलकही घातले होते. बोरीवली विभागाचा हा उपक्रम महिनाभर चालू होता. या उपक्रमाला आपले अध्यक्ष माननीय डॉक्टर रामदास गुजराथी यांनीही पाठिंबा दिला होता. या उपक्रमात उमा अभ्यंकर, प्रीती कोळमकर, मोडक इ. यांचा सहभाग होता.

बोरीवली विभागातर्फे उन्हाळी वाटपात भाजी घेण्यासाठी नायलॉनच्या ३ खणी पिशव्या, छत्रीच्या कापडाच्या मोठ्या पिशव्या, जास्त खण असलेल्या टिकाऊ पिशव्या यांचेही वाटप होते. या पिशव्यांची ग्राहकांकडून खूप प्रमाणात खरेदी होते.

अशा प्रकारे बोरीवली विभागात दरवर्षी पर्यावरण दिन अनोख्या रीतीने साजरा होतो. तसेच वर्षातील बाकीच्या दिवसांतही पर्यावरण रक्षण व संवर्धन करण्याचा आणि त्यासाठी ग्राहक जागृती करण्याचा सर्व कार्यकर्ते जोमाने प्रयत्न करतात.

शहरी शेती

– ममता आठल्ये

मुंबई ग्राहक पंचायतीच्या शिक्षण विभागाच्या मासिक शृंखलेतील गुरुवार दि. ७ एप्रिल रोजी आयोजित केलेल्या व्याख्यानाचा विषय होता 'तांत्रिक शेती, शहरी शेती आणि पर्यावरण रक्षण'. वक्ते होते पेशाने अभियंता पण कृतीने पर्यावरणवादी व शेतकरी मित्र असलेले श्री. अनिल सहस्रबुध्दे.

कार्यक्रमाची सुरुवात शिक्षण विभाग प्रमुख मंगला गाडगीळ यांच्या प्रास्ताविकाने झाली तर उदय पिंगळे यांनी अनिलजींच्या व्यापक कार्याची सर्वांना ओळख करून दिली.

अनिलजींनी आपल्या अनुभव कथनातून पारंपरिक शेती आणि आधुनिक तंत्रज्ञान यांची योग्य सांगड घातली तर पर्यावरणपूरक शाश्वत विकास कसा सहजसाध्य होतो हे सोदाहरण समजाविले. आज वाढती लोकसंख्या, अनिश्चित हवामान, नैसर्गिक स्रोतांची कमतरता आणि उत्पादित अन्नधान्याची अपुरी साठवणूक व्यवस्था यामुळे तांत्रिक शेतीही काळाची गरज बनली आहे. वर्षभर पिकांची लागवड, पाण्याची बचत आणि उत्पादनात वाढ हे तांत्रिक शेतीचे फायदे आहेत.

नोकरीनिमित्त फिरताना त्यांनी दुबई, अबुधाबी, इस्रायल यांसारख्या देशांमध्ये पाणी आणि जागेच्या

कमतरतेवर मात करण्यासाठी अवलंबिलेल्या आधुनिक शेती पध्दतींचा अभ्यास केला.

१. व्हर्टिकल फार्मिंग (उभी शेती) – ज्यात स्टॅन्डमध्ये एकावर एक ट्रे रचून कमी जागेत जास्त पीक घेतले जाते. याची काही उदाहरणे त्यांनी दिली.
२. ऍक्वापोनिक्स (मातीरहित शेती) – ह्यात पाण्यावर शेती आणि खाली मत्स्यपालन असे दुहेरी उत्पन्न घेता येते. माश्यांची विष्ठाही रोपांसाठी पोषणदायी ठरते.
३. पॉलीहाऊस म्हणजे एक प्रकारचे ग्रीनहाऊस (हरितगृह) – ज्यात पॉलीथिनशीटचा आच्छादनासारखा वापर करून त्याच्या खाली तापमान नियंत्रित करून पिकांची लागवड केली जाते.
४. शहरांमध्ये प्रामुख्याने आढळून येणारी शेती म्हणजे – गच्चीवरील शेती आणि स्वयंपाकघरातील शेती. आता शहरी माणूससुद्धा आज घरातील ओल्या कचऱ्याचे खत बनवून सेन्द्रिय पध्दतीने विविध भाज्या आणि फळे यांची लागवड करून आपली शेतीची हौस पूर्ण करून घेत आहे. गच्चीवरील शेतीबद्दल त्यांनी छान मार्गदर्शन केले.

सामाजिक जबाबदारीच्या जाणिवेतून अनिलजींनी शालेय विद्यार्थ्यांसाठी प्लास्टिक कचरा संकलन, पुनः प्रक्रिया याविषयी माहितीपूर्ण व्याख्यानांचे आयोजन करून विचारप्रवृत्त करण्याचे व्रत घेतले आहे. रेनवॉटर हार्वेस्टिंग, ओल्या कचऱ्यापासून गॅसनिर्मिती, शेतीसाठी सौरउर्जेवर आधारित विविध उपकरणांची निर्मिती, शेतकऱ्यांच्या समस्यांसाठी तांत्रिक मार्गदर्शन अशा विविध उपक्रमांतून केवळ शेतकऱ्यांनाच नव्हे तर सहकारी सोसायट्या, इस्कॉनसारख्या संस्था आणि सामान्य माणूस या सर्वांनाच बहुमूल्य मार्गदर्शन ते करित आहेत.

ममता आठल्ये यांनी उपस्थितांच्या वतीने प्रश्नोत्तरांचे संचालन केले. मंगला गाडगीळ यांनी आभार प्रदर्शनाने कार्यक्रमाचा समारोप केला.

◆

पध्दतशीर विरजण

– डॉ. मानसी राजाध्यक्ष,
विज्ञान-लेखिका, शिक्षिका
मुंबई ग्राहक पंचायतीच्या दादर-माहीम-वांद्रे
विभागाच्या अध्यक्ष

दूध हा घरातला एकदम नाजूक पदार्थ. नाजूक दुधाला जरासाही 'पर'स्पर्श झालं तरी ते रुसतं आणि पार विस्कळीत होऊन जातं (ज्याला आपण दुध नासलं असं बोलीभाषेत म्हणतो), म्हणून आपण दुधाचे विशेष लाड करतो. दुधाचं भांडं ठरावीक ठेवतो. आपण ती दुधाची पिशवी त्यात फोडतो. त्यातही दुधाची पिशवी आपण चाकू किंवा कटरने नुसता छेद देऊन फोडतो. जेणेकरून त्या दुधाच्या पिशवीचा

टवका उडणार नाही. तसा तो उडालाच, तर लगेच तो इवलासा टवका आपण, रिकाम्या झालेल्या त्याच पिशवीत सरकवतो. आपण दुधाच्या पिशव्या, पुनर्वापरासाठी एकत्रित करून पाठवून देतो. कारण आपण पर्यावरणाबद्दल दक्ष आहोत.

स्निग्धांश असलेलं दूध असेल तर तापेल तसतशी हळूहळू दुधावर साय जमायला लागते. मंद आचेवर हळुवारपणे गरम होत जाणारं दूध बघणं, ही एक ध्यानावस्था आहे. भांड्याच्या कडेकडेने दुधाची कडा अलगद फुगत जात असते. थोड्याच वेळात, त्या कडेकडेने फुगणाऱ्या दुधाची रेषा अलगद जाऊन एकमेकांत मिसळते. मग हळूहळू दुधाचा सारा पृष्ठभागच वरवर उचलला जायला लागतो. एकदम शांत दिसणारा दुधाचा पांढराशुभ्र पृष्ठभाग, सुरवातीला अगदी अलवारपणे आणि मग अचानक वेगाने धाव घेत भांड्याची

कडा गाठतो आणि पापणी लवते न लवते तोच दूध उतू जातं.

सहसा दूध उतू न जाऊ देता, आपण काळजीपूर्वक तापवून, आच बंद करतो. आत्ता थंड होण्याची प्रक्रिया सुरू होते. दूध जेवढे सावकाश गरम होईल आणि नैसर्गिकरीत्या थंड होत जाईल, तेवढी त्यावरची साय जाड आणि घट्ट होते. अर्थात जाड साय येण्यासाठी, दुधामध्ये जास्त स्निग्धांश (Fats) असावा लागतो, हे नक्की! अशी जाड साय आपण एका भांड्यात जमा करतो. कारण या जमवलेल्या सायीपासून आपल्याला लोणी मिळवायचं असतं. ज्या भांड्यात आपण साय जमा करतो, त्याला 'विरजण' लावून आपण त्याचं दही करून ते एखादा आठवडाभर तरी टिकवण्याचा प्रयत्न करत असतो.

आपण 'विरजण' लावतो म्हणजे नक्की काय करतो? तर घरात असलेल्या आधीच्या दह्यातले चमचाभर 'जिवाणू' आपण दुधामध्ये मिसळतो, जेणेकरून त्या संपूर्ण दुधाचं दह्यात रुपांतर होईल. जिवाणूंच्या संख्येत वाढ होत जाते, तसतसं दूध दह्यामध्ये बदलतं. हे जिवाणू त्यांचं आयुष्य जगण्याच्या, श्वासोश्वास घेण्याच्या प्रक्रियेत, दुधामध्ये असणाऱ्या शर्करेचं, आम्लामध्ये परिवर्तन करतात. ठराविक प्रमाणापर्यंत हे आम्ल, चवीला चांगलं लागतं. पण ही जिवाणूंची जीवनप्रक्रिया, आपण फार काळ होऊ दिली, तर मात्र दह्यातलं आम्ल एवढं वाढतं कि दही आंबट होतं. कारण कोणतंही आम्ल हे चवीला आंबटच असत. म्हणून तर आपण दही गोड रहायला हवं असेल तर, ते थोडं घट्ट लागलं की ते आपण फ्रीजमध्ये ठेवतो. कारण फ्रीजमध्ये तापमान असतं, साधारणपणे ३ ते ५ अंश सेल्सियस! आणि एवढ्या कमी तापमानामध्ये, एखादा दुसरा अपवाद वगळता, कोणत्याही प्रकारच्या जिवाणूंची वाढ होत नाही. म्हणूनच तर आपण अन्नपदार्थ खराब होऊ नयेत, म्हणून फ्रीजमध्ये ठेवतो.

जिवाणूंची वाढ जशी खूप कमी तापमानामध्ये होत नाही, तशी ती जास्त तापमानामध्येही होत नाही. थोडक्यात म्हणजे जिवाणूंची वाढ ठराविक तापमानामध्येच जास्त प्रमाणात होते. तेव्हा 'विरजण' लावून दुधाचं दही करणं, हे तसं कौशल्याचंच काम आहे बरं! आधी ज्या भांड्यामध्ये विरजण लावायचं असेल ते भांडं छान पुसून घ्यावं. मग थोडसं दही एका लहान चमच्यात घ्यावं. ते जरा चाखून बघावं. त्याच्या आंबटपणाच्या कमी जास्त चवीनुसार, 'विरजण' म्हणजे किती दही दुधात मिसळायचं ते ठरवावं. जास्त आंबट असेल तर अगदी थोडंसं विरजण आणि कमी आंबट असेल तर जरा जास्त विरजण चमच्यात घ्यावं. मग ते हाताने मोडून ते अगदी एकसारखं मुलायम करावं आणि मग त्याचा एक छान पातळसा थर भांड्याच्या आतल्या बाजूने एकसारखा लिम्पावा. मग दुसऱ्या भांड्यात दूध गरम करावं. थंडीच्या दिवसात दूध जरा जास्त गरम करावं

तर गरमीच्या दिवसात अगदी कोमट असावं. मग ते दूध विरजण लिंपलेल्या भांड्यात हळूहळू ओतावं. आणि मग ते छान ढवळावं. जेणेकरून जिवाणू सर्व दुधात एकसारख्या प्रमाणात मिसळतील. लवकर दही लागायला हवं असेल तर दही लागेपर्यंत, ते वरचेवर ढवळावं. ठराविक तापमानाला होणाऱ्या जिवाणूंच्या वाढीमुळे दुधाचं दही होतं, हे अगदी मुलभूत विज्ञान माहीत असेल, तर 'पध्दतशीर विरजण' लावून उत्तम दही लावता येतं. त्यासाठी दही लावायच्या यंत्राची अजिबात गरज भासत नाही.

सायीचं दही घुसळून आपण लोणी काढू शकतो (ज्या विषयी आपण मागच्या अंकात माहिती घेतली होती). आणि बिनसायीच्या दह्याचं ताक करून त्याचा आस्वाद घेऊ शकतो. प्रकृतीस्वास्थ्याच्या दृष्टीने घरच्या लोण्याचं तूप आणि छान, गोड, पातळ ताक केव्हाही उत्तमच!

◆

जुलै २०२२ च्या वाटपातील पुस्तक

- अवघा देहचि वृक्ष जाहला; प्रकाशक : राजहंस प्रकाशन; लेखिका - वीणा गवाणकर; छापील किंमत : २५०/-रु.; वाटपातील किंमत : १९३/-रु.

अवघा देहचि वृक्ष जाहला...

मराठीत रंजक व प्रेरक असे चरित्र लिहिणाऱ्या वीणा गवाणकर लिखित नवीन चरित्र प्रसिध्द झालं आहे. वृक्षसंवर्धनाची चळवळ जगभर रुजवणारे रिचर्ड बेकर यांचा चरित्रपट त्यांनी त्यांच्या नेहमीच्या ओघवत्या व प्रसन्न शैलीत लिहिला आहे.

लोकांना विश्वासात घेतलं. त्यांच्याशी नाती जोडली. ते

झपाटलेल्या बेकर

यांनी १९४० पासून जगाचे लक्ष वृक्षलागवडीकडे वेधलं. ब्रिटिश नागरिक असलेले बेकर जगभर फिरले. कॅनडा, आफ्रिका, न्यूझिलंड, इंग्लंड, युरोप, अमेरिका अशा ठिकाणी राहून त्यांनी स्थानिक पर्यावरणाचे प्रश्न समजून घेतले. त्यावर अभ्यासपूर्ण मार्गदर्शन केले. स्थानिक

भारतातही येऊन गेले. रविंद्रनाथ टागोर, इंदिरा गांधी हेही त्यांच्या कामाने प्रभावित झाले होते.

रिचर्ड बेकर यांचे प्रयोग, त्यांचे विचार, त्यांचे विविधांगी काम, त्यांचा अभ्यास, त्यांची व्याख्याने, नवनवीन कल्पना याबद्दलची माहिती वीणा गवाणकर यांनी अत्यंत रसाळ शैलीत लिहिली आहे.

कार्बॅर, डॉ. सलिम अली, डॉ. साळुंके, डॉ. आयडा स्कडर अशा अनेक लोकप्रिय चरित्र-पुस्तकानंतर रिचर्ड बेकर या वृक्षवेड्याचं उत्कंठावर्धक चरित्र वीणा गवाणकर यांनी आपल्यासमोर आणलं आहे एव्हाना आपल्याला पर्यावरणाचं पुरेसे भान आलेलं आहे. झाडं लावण्याचं महत्त्व आपण जाणतो. या जाणवा जगाला तीव्रपणे करून देण्यासाठी काही जणांनी आयुष्यं वेचली. त्यातलेच हे रिचर्ड बेकर. त्यांच्याबद्दल वाचलंच पाहिजे. हे पुस्तक आपल्याकडे असावं, आपल्या संवेदनशील स्नेह्यांना भेट म्हणून द्यावं. जो वाचेल तो प्रभावित होईल!

◆

विम्याचे प्रकार

– उदय पिंगळे, अर्थ अभ्यासक

मागील लेखात आपण जीवनविमा म्हणजे काय ते समजून घेतले. आजच्या लेखात आपण सर्वसाधारण विमायोजना व त्यांचे विविध प्रकार समजून घेऊया.

आयुष्याची अशाश्वतता ही जीवनविमा घेऊन सुरक्षित केली जाते, तर इतर अनेक गोष्टीतील जोखीम ही सर्वसाधारण विमा योजना घेऊन सुरक्षित केली जाते. या विम्याद्वारे त्याची भरपाई पैशांच्या स्वरूपात केली जाते. अनेक प्रकारचे धोके निश्चित करून त्यावर मात करण्यासाठी सर्वसाधारण विमा घेतला जातो. हा कायदेशीर करार असून उभयपक्षी यातील अटींचे पालन करावे लागते. यातील वाहन विमा योजना मोटार कायद्यानुसार आवश्यक असून इतर योजना ऐच्छिक आहेत.

सध्या चार सरकारी आणि ३० खाजगी कंपन्या भारतात हा व्यवसाय करित असून त्या देत असलेल्या सर्वसाधारण विम्याचे प्रमुख प्रकार असे-

१. आरोग्यविमा (Health Insurance):

आरोग्यावरील खर्चात सातत्याने वाढ होत असून एखादा गंभीर आजार आपण वर्षानुवर्षे जमलेली सर्व पुंजी नाहीशी करू शकतो. सदर योजना वैयक्तिकरित्या अथवा कुटुंबासाठी एकत्रित घेता येते. सर्वसाधारणपणे प्रत्येक आजारास खर्चाची मर्यादा असते. यात आधीच असलेल्या आजारामुळे येणाऱ्या आजारावरील झालेल्या खर्चाची पूर्तता होत नाही. त्यासाठी काही काळ जावा लागतो.

अनेक कंपन्या त्यांचे कर्मचारी व कुटुंबीय यांना अशा प्रकारची पॉलिसी देतात. त्यातील अटी भिन्न असू शकतात. मान्यताप्राप्त हॉस्पिटलमध्ये कॅशलेस सुविधा उपलब्ध असून इतरत्र, प्रथम खर्च करून नंतर प्रतिपूर्ती करण्यात येते. आपल्या वार्षिक उत्पन्नच्या तीन ते चारपट रकमेचा आरोग्यविमा घेणे जरूरी आहे.

२. अपघात विमा (Accident Insurance):

अशा योजनेत अपघात होऊन अंशतः किंवा पूर्णतः अपंगत्व आल्यास किंवा मृत्यू झाल्यास करारातील तरतुदीनुसार आर्थिक भरपाई मिळते.

३. प्रवास विमा (Travel Insurance) :

पूर्वनियोजित प्रवास करण्यास काही विलंब झाल्यास, पासपोर्ट, सामान हरवल्यास, अचानक आजारी पडल्यास होणाऱ्या नुकसानीची भरपाई करारात नमूद अटीनुसार केली जाते. विशेषतः परदेश प्रवासात अशा विम्याची जरूर असते.

४. मोटार विमा (Motor Insurance):

वाहनांमुळे अपघात होऊन इतर व्यक्तींचे, मालमत्तेचे नुकसान होऊ शकते म्हणून थर्ड पार्टी इन्शुरन्स घेणे कायद्यानुसार सक्तीचे आहे.

याशिवाय वाहन आणि त्याचे विविध भाग यांचे अपघाताने होणारे नुकसान भरून मिळावे म्हणूनही पॉलिसी घेतली जाते. गाडीची किंमत आणि वय याचा विचार करून दरवर्षी ती रक्कम कमी कमी होत राहते.

५. मालमत्तेचा विमा (Property Insurance):

आग, चोरी, नैसर्गिक आपत्ती यामुळे होणारे मालमत्तेचे नुकसान भरून काढण्यासाठी अशी पॉलिसी घेतली जाते. घर, कारखान्याची इमारत, सोने, चांदी, हिरे यांच्या वस्तू, गृहपयोगी वस्तू, मशिनरी, कच्चा पक्का माल अशा चल-अचल वस्तूंचा विमा घेतला जातो.

या योजनांशिवाय गंभीर आजारांसाठी विमा, निष्ठेचा विमा, संचालकांचा विमा, महत्त्वाच्या व्यक्तीचा विमा, पीक विमा यासारख्या प्रकारांबरोबर गरजेनुसार - उदा आयपीएलचा विमा घेतल्याचे आपण वाचले असेल.

या विमा योजना एजंटकडून किंवा ऑनलाईन घेता येतात. ऑनलाईन योजनांचा प्रीमियम थोडा कमी असतो. यातील करारात भरपाईचे कधी, कशी मिळेल, याचे विस्तृत विवरण असून जर तशी घटना घडली तरच भरपाई मागता येते. तेव्हा करार करताना यातील अटींची माहिती व्यवस्थितपणे करून घेणे जरूरीचे आहे. सर्वात महत्त्वाच्या अशा आरोग्य विम्याची थोडी विस्तृत माहिती आपण पुढील भागात घेऊया.

घरातली बाग

जारमधला बगिचा

– अर्चना नाईक

नमस्कार मंडळी,

आजच्या भागात आपण टेरारियम पध्दतीच्या एका वेगळ्या बगीचा पध्दतीविषयी अधिक माहिती जाणून घेऊया.

टेरारियम या मूळ शब्दाची व्युत्पत्ती लॅटिन शब्द टेरपासून झाली आहे. टेरचा अर्थ आहे माती किंवा जमीन.

या प्रकारचे झाडे वाढवण्याचे तंत्र जर्मनीमध्ये विकसित झाले आणि आता जगभरामध्ये याचा विस्तार चीन हा देश करत आहे. भारतामध्ये देखील टेरारियमचा उपयोग एक सजावटीची वस्तू म्हणून जास्त प्रमाणात केला जातो.

टेरारियम मध्ये पारदर्शक काच किंवा प्लास्टिकचे जार, हंडी किंवा बरणी सदृश्य बंदिस्त किंवा झाकण नसलेले पात्र घेऊन त्यामध्ये दगड, विटांचा किंवा कोळशाचा चुरा, मॉस किंवा कोकोपीट आणि माती इत्यादी पदार्थांचे थर एकमेकांत न मिसळतील असे घालून त्यामध्ये छोट्या वनस्पती लावून तसेच एखाद्या landscape सारखा देखावा निर्माण करून त्याची टेरारियम हे एक सजावटीचा भाग म्हणून विविध ऑफिसमध्ये तसेच प्रदर्शने किंवा घरामध्ये देखील ठेवता येते. या प्रकारच्या बगीचा पध्दतीमध्ये तापमान, वातावरण, आर्द्रता तसेच सूर्यप्रकाश नियंत्रित केले जातात.

जर बंदिस्त वातावरणामध्ये आपण टेरारियम बनवले तर आपण त्यात लावलेल्या झाडांना एक प्रकारची सुदृढ इकोसिस्टीम तयार करून देतो. ज्यामध्ये ती झाडे बाष्पीभवन, श्वसन आणि प्रकाशसंश्लेषण अशा सगळ्या गोष्टी या बंदिस्त वातावरणात व्यवस्थित पध्दतीने पार पडतात.

वातावरण बंदिस्त असल्यामुळे बाष्पीभवना मधून बाहेर आलेले पाणी आपल्या कंटेनरच्या आतच बंदिस्त राहते ते पुन्हा द्रवरूपाने मातीत मिसळून झाडांना मिळते. त्यामुळे झाडांना आणखीन वरून पाणी घालायची गरज उरत नाही. अतिशयच उन्हाळा असेल तर एक दोन महिन्यातून एखाद वेळेस इंजेक्शन देण्यासाठी वापरण्यात येणाऱ्या सिरीजच्या सहाय्याने आपल्या या बगीच्यामध्ये थोडेसे पाणी मातीच्या खालच्या थरावर घालावे किंवा टोचावे. स्प्रे बॉटलच्या सहाय्याने आपण या झाडांच्या पृष्ठभागावर पाण्याचा स्प्रे देखील करू शकतो.

आता या वातावरणात आपली झाडे वाढू लागल्यानंतर त्याची मुळेदेखील पसरतात आणि झाडांच्या नैसर्गिक प्रक्रियेमध्ये काही जुनी झालेली पाने देखील गळून पडतात. ही गळून पडलेली पाने खताच्या रूपाने पुन्हा त्या झाडांना मिळतात आणि बाहेरून वेगळी

खते घालण्याचे कारण उरत नाही.

साधारणपणे टेरारियम अशा जागी ठेवले जाते जिथे त्यांना अप्रत्यक्ष सूर्यप्रकाश किंवा विजेच्या दिव्यांचा प्रकाश मिळेल. अशा जागी ठेवल्यामुळे टेरारियम मधल्या वनस्पती आपले अन्न प्रकाश संश्लेषण या पध्दतीने स्वतः तयार करतात आणि स्वयंपूर्ण होतात.

मात्र जर आपण बंदिस्त टेरारियम केलेले नसले तर पाण्याचा स्प्रे किंवा सिरीजने पाणी देण्याचे प्रमाण आपल्याला बाहेरील तापमानानुसार कमी जास्त करावे लागते.

आता या आपल्या टेरारियम मध्ये कशा पध्दतीच्या वनस्पती नीट रूजू शकतात ते आपण पाहू.

सर्वसाधारणपणे cacti, succulents, air plants, तसेच ट्रॉपिकल हवामानात जगू शकणारी सगळी झाडे आपण टेरारियम मध्ये लावू शकतो. वेगवेगळ्या प्रकारची

मनी प्लांट, जेड प्लांट, फर्न इत्यादी शोभेची झाडे आपण या पध्दतीने वाढवू शकतो.

पाण्याचा निचरा होण्यासाठी आपल्या काचेच्या हंडीला खाली छिद्र नसल्यामुळे त्याला सिरिंजने किंवा स्प्रे बॉटलने पाणी द्यावे लागते.

कसे करावे ?

- सर्वप्रथम ज्या काचेच्या बरणीमध्ये किंवा जारमध्ये अथवा हंडीमध्ये आपण हे टेरारियम बनवणार आहोत ती स्वच्छ धुऊन सुकवून घ्यावी.
- सगळ्यात खाली आपण जो दगडांचा थर घालणार आहोत ते दगडसुद्धा स्वच्छ धुऊन वाळवून आपल्या कंटेनरमध्ये साधारण अर्धा इंचाचा हा थर असला पाहिजे.
- आता त्यावर दुसरा थर येईल तो म्हणजे विटांचा चुरा किंवा कोळशाचे बारीक तुकडे.
- तिसरा थर असणार आहे कोकोपीट किंवा मॉसचा. आणि त्याच्यावर आपला चौथा थर जो असेल गार्डन soil चा.

- कुठल्याही अनावश्यक पध्दतीच्या fungus ची वाढ होऊ नये म्हणून आपल्याला सगळ्या गोष्टी नीट स्वच्छ धुऊन घेणे गरजेचे आहे.
- हे सगळे थर पसरल्यानंतर त्याच्यात आपण वर नमूद केल्याप्रमाणे छोटी छोटी झाडे (१ ते २ इंचे उंचीची) त्यात लावावीत. आणि पाणी स्प्रे करून वरून झाकण लावून ठेवावे.
- Land scape पध्दतीचा देखावा करण्यासाठी हल्ली बाजारामध्ये खूप विविध प्रकारच्या मिनिएचर आर्टिस्टिक गोष्टी उपलब्ध आहेत. विविध रंगांच्या वाळू, छोटी घरे, रंगीबेरंगी कुंपणे, बसायचे छोटे बाक, रंगीबेरंगी दगड, छोटे छोटे प्राणी वगैरे. अशाप्रकारे तुम्ही लावलेल्या झाडांबरोबरच तुम्ही एखादा देखावा देखील साकार करू शकता. एकदा रुजल्यानंतर सांभाळण्यास अतिशय सोपी आणि सहज असलेली ही एक वेगळ्या प्रकारची बाग आपल्याला नक्कीच आनंद देईल.

◆

राजेश वर्तक यांचे अभिनंदन

औद्योगिक, सामाजिक, शैक्षणिक, क्रीडा आणि ग्राहक संघातील उल्लेखनीय कार्याबद्दल पालघर विभागातील माहीम

विठ्ठल मंदिर ग्राहक संघाचे सदस्य राजेश रमाकांत वर्तक यांना महाराष्ट्र शासनाच्या महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळातर्फे 'गुणवंत कामगार कल्याण' पुरस्कार कामगारमंत्री मा. श्री. हसन मुश्रीफ आणि मा. श्री. बच्चु कडु

यांच्या उपस्थितीत प्रदान करण्यात आला. त्यांचे हार्दिक अभिनंदन. पालघर-डहाणू तालुक्यात सभा/बैठका घेऊन मोठ्या प्रमाणात संघ विस्तार करण्यात त्यांचे योगदान आहे. पालघर विभाग कार्यकारिणी सदस्य, पालघर वितरण केंद्र खजिनदारपदी काम केले. पालघर येथे वितरण केंद्र चालू होण्यासाठी त्यांनी प्रयत्न केले. टाटा स्टील कंपनीमध्ये ते ३३ वर्षांपासून कार्यरत आहेत. तिथेही उत्कृष्ट कामाबद्दल त्यांना अनेक पुरस्कार मिळाले आहेत. आंतरराष्ट्रीय क्रिकेटपटू शार्दुल ठाकूर यांनी सिडन बॉल क्रिकेट प्रशिक्षणाची सुरुवात

राजेश वर्तक यांच्या मार्गदर्शनाखाली केली. मुंबई महिला क्रिकेट संघाकडून खेळणारी सानिया राऊत हिलासुद्धा त्यांनी मार्गदर्शन केले आहे.

◆

पाण्याच्या नासाडीवर उपाय

पाण्याचा अपव्यय टाळण्यासाठी चंदिगड महापालिकेने मोठा निर्णय घेतला आहे. आता चंदीगड महापालिका पाण्याची नासाडी करणाऱ्यावर ५ हजार रुपयांचा दंड आकारणार आहे. उन्हाळा वाढल्याने चंदिगडमध्ये पाणीटंचाई सुरू झाली आहे. शहरातील अनेक भागात पाणीटंचाई आहे. चंदिगड महापालिकेने पाण्याचा अपव्यय थांबवण्यासाठी ही मोहीम सुरू केली आहे.

चंदीगड प्रशासनाने म्हटले आहे की, चंदिगड, मोहाली आणि पंचकुलामध्ये सकाळी ५:३० ते ८:३० या वेळेत कोणी लॉनमध्ये पाणी टाकताना किंवा गाडी धुताना दिसल्यास त्याला पाच हजारांचा दंड ठोठावण्यात येईल!

(संकलित वृत्त)

अभ्यंग व स्नान

– वैद्य उर्मिला पिटकर

व्यायामानंतर ओघाने येणारी गोष्ट म्हणजे स्नान. आयुर्वेदात सांगितलेल्या दिनचर्येनुसार, स्नानाआधी करण्याचा महत्त्वाचा विधी म्हणजे अभ्यंग.

अभ्यंगस्नान म्हटले की आपल्याला साहजिकच दिवाळीची आठवण येते, परंतु अभ्यंग केवळ वर्षातून एकदा फक्त दिवाळीच्या पहिल्या दिवशी करण्याची गोष्ट नसून, अभ्यंग नेहमी करावा, असा आयुर्वेदात उपदेश आहे.

अभ्यंग म्हणजे तेल लावून शरीराला केलेले मर्दन.

स्पर्श हा त्वचेचा धर्म आहे. त्वचेच्या ठिकाणी असणारा वातदोष स्पर्शनाचे कार्य करतो. त्वचेवर तेलाने अभ्यंग केल्यास, तेलाच्या स्निग्धतेमुळे वातदोषाचे शमन होते. त्वचा स्निग्ध, नितळ, मुलायम आणि सतेज होते. शरीराची झीज भरून निघते. वृद्धत्व लवकर येत नाही. दृष्टी उत्तम राहते. शरीराची प्रतिकारक्षमता वाढते, जठराग्नी प्रदीप्त होतो. अन्नाचे नीट पचन होऊन, शरीर पुष्ट होते. म्हणूनच आपल्याकडे लहान बाळांना तसेच बाळंतिणीला प्रसूतीनंतर साधारण दीड महिना रोज अभ्यंग करण्याची अतिशय सुयोग्य परंपरा आहे.

सध्या सुरू असलेल्या उन्हाळ्याच्या काळात, मुंबईसारख्या ठिकाणी दमटपणा खूप वाढलेला आहे व खूप घाम येतो, अशा वेळेस अभ्यंग करणे फारसे सुखावह नसते. परंतु जिथे उष्ण पण कोरडे हवामान आहे, तिथे उन्हाळ्यातही आठवड्यातून एक- दोन वेळा अभ्यंग करणे आवश्यक आहे.

दिवाळीपासून होळीपर्यंत मात्र वातावरणात वाढलेल्या थंडी व कोरडेपणामुळे, सर्वांनीच रोज किंवा निदान आठवड्यातून दोन-तीन दिवस तरी अभ्यंग करणे गरजेचे आहे. व्यायामानंतर हिवाळ्यामध्ये तिळाच्या तेलाने व उन्हाळ्यामध्ये चंदनबलालाक्षादि तेलाने नियमित अभ्यंग केला, तर व्यायामामुळे आलेला थकवा दूर होतो. म्हणूनच व्यायामाच्या नंतर आणि स्नानाच्या आधी अभ्यंग करावा.

उद्धर्तन –

म्हणजे उटणे लावणे. अभ्यंग केल्यानंतर त्रिफळा, मंजिष्ठा, अनंतमूळ, नागरमोथा, लोध्र, संत्रा साल इ. औषधी चूर्णांचे उटणे अंगाला चोळून स्नान करावे. ही चूर्णे अंगाला चोळल्यामुळे त्वचेचे घर्षण होऊन त्वचेचा रक्तप्रवाह सुधारतो. या औषधांच्या कडू, तिखट, तुरट चवीमुळे त्वचेवरील अनावश्यक मेदाचे पचन होऊन, मलस्वरूप घटक शरीराबाहेर निघून जातात. शरीराचे शैथिल्य दूर होते, अवयव बळकट होतात, त्वचेला सुरकुत्या पडण्याला प्रतिबंध होतो. शरीरावर स्तन, पोट, नितम्ब इ. ठिकाणी साचलेला अनावश्यक मेद कमी होण्यासाठी, उद्धर्तनाचा अतिशय छान उपयोग होतो. अतिमेदवृद्धिमुळे जेव्हा शरीर बेढब व शिथिल होते, तेव्हा चण्याची डाळ किंवा मसूर डाळीचे जाडसर पीठ, त्रिफळा चूर्ण आणि अनंतमूळ चूर्ण समप्रमाणात घेऊन त्यामध्ये पाव चमचा हळद घालून हे मिश्रण चोळून लावून, अर्ध्या तासाने अंधोळ केल्यास, त्वचेवरील अनावश्यक मेद, लव कमी होण्यासाठी उत्तम फायदा होतो.

अधिक घाम येणे, घामाची दुर्गंधी येणे यासाठी वाळा, चंदन कचोरा, अनंतमूळ वगैरे सुगंधी द्रव्यांचे उटणे लावून अर्ध्या तासाने स्नान करावे. थंड हवामानामुळे, किंवा सतत AC त राहिल्यामुळे अंग दुखणे, अंग जड होणे, सांधे आखडणे, हातापायाला मुंग्या येणे, पोट्यात गोळे येणे, वारंवार सर्दी-खोकला होणे अशा त्रासामध्ये त्रिफळा, वेखंड, हळद, मसुराच्या डाळीचे पीठ एकत्र करून स्नानापूर्वी अंगाला चोळले आणि मग गरम पाण्याने स्नान केले, तरी वरील त्रासामध्ये निश्चितपणे गुण येतो. उटणे लावल्यानंतर साधारण अर्ध्या तासाने स्नान करावे पण, जर एवढा वेळ नसल्यास उटणे लावल्यावर लगेच स्नान करण्यासही हरकत नाही. स्नानामुळे त्वचेवरील मळ, घामाचा अंश निघून जातो, त्वचेचा रक्तप्रवाह वाढतो, शरीर आणि मनाला प्रसन्नता व तरतरी वाटते, चांगली भूक लागते.

हिवाळ्याच्या काळात त्वचेवरील छिद्रे संकुचित झालेली असतात, त्यामुळे थंड पाण्याने स्नान करू नये, उन्हाळ्यात मात्र ही छिद्रे विवृत्त असल्यामुळे थंड किंवा किंचित कोमट पाण्याने स्नान करावे. आंघोळ करताना डोक्यावरून कधीही गरम पाणी घेऊ नये, त्यामुळे दृष्टी आणि केस या दोन्हीचे हानी होते. खांद्याच्या खाली मात्र गरजेनुसार गरम किंवा कोमट पाणी वापरण्यास हरकत नाही.

स्नान केल्यानंतर लगेच पंख्याखाली अंग व केस वाळवू नये, त्यामुळे केस रूक्ष होऊन गळू लागतात किंवा दुभंगतात. जेवणानंतर लगेच स्नान करणे अत्यंत अयोग्य आहे, त्यामुळे अन्नाचे पचन योग्यरीत्या होऊ शकत नाही. केस धुण्यासाठी किंवा स्नानासाठी साबण व शाम्पू या गोष्टींचा वापर निश्चितपणे टाळावा. ज्या काळात साबण,

शाम्पू या गोष्टी समाजात प्रचलित नव्हत्या, त्या वेळी सर्वांचे केस व त्वचा अधिक निरोगी होती, की आता आहे? असा विचार केल्यास, आपल्याला काय वापरणे योग्य आहे हे सहज लक्षात येईल. केस धुताना शक्यतो शाम्पूच्या ऐवजी शिकेकाई, आवळा, रिठा, मेथी, जास्वंद, कपूर कचरी, संत्रा साल अशा चूर्णांचे सुयोग्य प्रमाणात मिश्रण करून उपयोग करावा.

स्नानानंतर त्या-त्या वेळच्या ऋतुमानाला अनुकूल असे कपडे वापरावे. मुंबईसारख्या दमट आणि उष्ण हवामान असणाऱ्या प्रदेशात सुती, सैलसर, फिकट रंगाचे कपडे वापरणे योग्य आहे. फॅशन किंवा सोयीच्या नावाखाली कृत्रिम धाग्यांच्या, घट्ट कपड्यांचा वापर हा अनेक त्वचा रोगांना आमंत्रण देणारा ठरू शकतो. ♦

घरच्या घरी बायो-गॅस

– रमाकांत रामदास हळर्णकर, संघप्रमुख, सांताक्रुझ

आपण साधारणपणे गोबर गॅस हे नाव जाणतो कारण ग्रामीण भागात मोठी संयंत्र गाई/म्हशीच्या शेणावर चालणारी पाहिली आहेत. परंतु शहरात शेण व जागे अभावी बायो गॅसचा पर्याय – डॉ. आनंद कर्वे- पुणे ह्यांनी यशस्वी करून (UK based Ashden Awardee for renewable energy) दाखवला. अधिक माहिती ARTI (Appropriate Rural Technology Institute) च्या साईटवर मिळेल.

शेणाऐवजी १) खरकटं २) वाया गेलेले पीठ ३) खराब बटाटे ४) साखरेचे प्रमाण असलेले पदार्थ- फळ (वाया गेलेली)- अननस कापताना निघालेल्या शिरा - फुटलेले टोमॅटो/केळी ५) हॉटेल/ खाणावळीतले खरकटे अशा पदार्थांतून ज्वलनशील मिथेन (CH₄) गॅस म्हणजे बायो गॅस मिळवता येतो.

अशा बायो गॅस निर्मितीचा काळ - १० तास ते ३ दिवस आहे. त्यामुळे त्यासाठी लहान टाकी पुरते.

मिथेन गॅस LPG पेक्षा हलका असल्याने वर जातो. त्यामुळे गळती झाल्यास फार धोका नाही.

माझ्या घरी (सांताक्रुझ - पूर्व) मुंबईत मी डायजेस्टर टाकी (७५० लिटर) व गॅस होल्डर (फ्लोटिंग टाकी - ५०० लिटर) वापरली आहे.

आमचे ३ माणसाचे कुटुंब त्यातून वाया अन्न कमी, त्यामुळे माझ्या घराशेजारी असलेल्या पीठ गिरणीतील खाली पडलेले पीठ गोळा करून दर रविवारी आणतो. ते पुढील आठवडाभर पुरते. तसेच फळे/ भाज्या वापरल्यास मिक्सरमध्ये बारीक करण्याची प्रोसेस वाढते. माझे एक परिचित चॉकलेट फॅक्टरीची मळी (भरपूर साखर) वापरतात. हे मुद्दाम नमूद करण्याचे कारण की आपण जेथे राहतो तेथे उपलब्ध असलेले पदार्थ वापरल्यास पर्यावरण संरक्षण, कमी वाहतूक आणि कमी खर्चात काम होते. मी गेले १० वर्षे बायो गॅस निर्मिती करतो. सदर काम Renewable उर्जा निर्मितीचे असल्याने आज feed दिल्यास उद्या गॅस मिळतो, म्हणून दररोज कटाक्षाने feed देणे आवश्यक असते.

त्यातून निघणारे NPK fluid झाडांना खत म्हणून वापरू शकतो. बायो गॅस slow cooking करत असल्याने तसेच LPG सहज उपलब्ध असल्याने मुंबईत तरी पॅशन म्हणून वापरला जातो.

मी बायो गॅस, सोलार कुकर, इलेक्ट्रिक कार, बायो कंपोस्टिंग, सोलार वॉटर हिटर गेली १० वर्षे वापरत आहे. (संपर्कासाठी मो. क्र. ८८९८२८३६८२.)

आगंतुक पाहुणे - क्रेडिट कार्ड्स

- अभय दातार

न मागता क्रेडिट कार्ड आपल्या गळी मारण्याचे प्रकार वाढत आहेत. रिझर्व बँकेने यावर चाप लावण्याचा प्रयत्न केला आहे.

एके दिवशी आपल्याला अचानक एखाद्या बँकेकडून एक पाकीट येते. त्यात संबंधित बँकेचे पत्र, आकर्षक माहितीपत्रक आणि क्रेडिट कार्ड असते. 'आपण हे कार्ड कधी मागवले किंवा त्यासाठी कधी अर्ज केला होता?' असा विचार मनात येतो. महिना उलटल्यानंतर अचानक कार्ड देणाऱ्या बँकेचे बिल येते आणि त्यात अमुक रक्कम अमुक तारखेपर्यंत चुकती करण्यास सांगितलेले असते. आपण मागितले नसतानाही हे क्रेडिट कार्ड आलेच कसे, हा मूळ प्रश्न अनुत्तरीतच राहतो. याबद्दलच्या तक्रारींची संख्या वाढल्यानंतर रिझर्व्ह बँकेने अलीकडेच, एक परिपत्रक काढून अशाप्रकारे क्रेडिट कार्ड देणाऱ्या बँकांना चांगलाच चाप लावला आहे.

'न मागता मिळालेले कार्ड' याची व्याख्या स्पष्ट करताना या परिपत्रकातील कलम ३ (अ) (xii) म्हणते की, 'कोणत्याही लेखी अथवा डिजिटल विनंती न करता किंवा अर्जाशिवाय देण्यात आलेले कार्ड म्हणजे न मागता (unsolicited credit card) मिळालेले कार्ड होय.' मात्र कार्डाची मुदत संपल्यानंतर नूतनीकरण केलेले कार्ड, तसेच काही कारणास्तव (जसे की तपशीलात बदल, मूळ कार्ड हरवणे, अथवा चोरीला जाणे इ.) दिले गेलेले कार्ड या व्याख्येत बसणार नाही. त्याच जोडीला कार्डधारकाची परवानगी न घेता बँकेने कार्डाच्या मूळ रचनेत परस्पर बदल

केलेले चालणार नाहीत. या बाबी सदर पत्रकातील कलम ११ मध्ये स्पष्ट केल्या गेल्या आहेत.

रिझर्व्ह बँकेच्या असेही लक्षात आले आहे की, ग्राहकाने न मागितलेले क्रेडिट कार्ड त्याच्यापर्यंत पोहोचण्याआधीच त्याचा दुरुपयोग केला जातो. त्यामुळे या सगळ्या अनुचित प्रथांचा विचार करून सदर पत्रकात बँकेला दंड ठोठावण्याची, तसेच ग्राहकाला नुकसानभरपाई देण्याची तरतूदही करण्यात आली आहे. कलम ६ (अ), उपकलम (iv) अनुसार ज्याला असे कार्ड दिले गेले असेल आणि त्याचे काही बिल लावले असेल, तर बँकेने ती रक्कम तातडीने रद्द करावी, इतकेच नव्हे, तर त्या रकमेच्या दुप्पट रक्कम दंड म्हणून द्यावी. याव्यतिरिक्त अशा प्रकारच्या बिलामुळे ग्राहकाला जर काही मानसिक त्रास झाला असेल, काही नुकसान झाले असेल, तर तो बँकिंग लोकपालांकडे तक्रार करू शकतो. अशा तक्रारीची शहानिशा करून लोकपाल नुकसानभरपाईची रक्कम ठरवतील, जी त्या बँकेला द्यावी लागेल. उपकलम (v) अनुसार हे कार्ड ग्राहकाला पोहोचायच्या आधीच जर त्याचा दुसऱ्या कोणीतरी गैरवापर केल्याचे आढळून आले, तर त्याची जबाबदारी संपूर्णपणे कार्ड देणाऱ्या बँकेवर असेल. उपकलम (vi) मध्ये एक अतिशय चांगली तरतूद केली गेली आहे. जर एखाद्या बँकेने ग्राहकाला न मागता कार्ड पाठवले असेल, तर ते कार्ड चालू करण्यासाठी बँकेने ग्राहकाला ओटीपी, अर्थात एक विशिष्ट पासवर्ड पाठवणे आवश्यक आहे. जर ग्राहकाला ते कार्ड चालू करून वापरायचे असेल, तर त्याने कार्ड मिळाल्यापासून ३० दिवसांच्या आत तो ओटीपी वापरावा. जर ही प्रक्रिया ३० दिवसांच्या आत पार पडली नाही, तर संबंधित बँकेने आपण होऊन हे कार्ड खाते बंद केले पाहिजे आणि त्यासाठी कोणतेही शुल्क लावले जात नाही. याचाच दुसरा अर्थ असा की, जर ग्राहकाने मोबाइलवर आलेला ओटीपी वापरून कार्ड चालू केले, तर पुढील सर्व जबाबदारी ग्राहकाची असेल. कलम ६ (अ) अंतर्गत ग्राहकांच्या दृष्टीने इतरही काही महत्त्वाच्या तरतुदी आहेत, त्या पाहूया. उपकलम (i) आणि (ii) मध्ये सांगितले आहे की, बँकेने ग्राहकाला कार्डासंबंधी संपूर्ण माहिती देणे

आवश्यक आहे, कोणतीही लपवाछपवी नको. ही माहिती छापील स्वरूपात कार्डाबरोबर पाठवली पाहिजे. काही बँका कार्डधारकांसाठी काही विमा देऊ करतात. त्यासाठी त्यांचे काही विमा कंपन्यांबरोबर करारमदार होतात. उपकलम (iii) सांगते की बँकेने कार्डधारकाला विमा देऊ करतात त्याची लेखी अथवा डिजिटल पध्दतीने स्पष्ट परवानगी घेणे आवश्यक आहे. आत्तापर्यंत बँका न मागता जे क्रेडिट कार्ड पाठवायच्या आणि त्याच्या बिलाचा वाद निर्माण झाल्यावर सदर रक्कम भरण्यासाठी ग्राहकांशी सतत संपर्क साधायच्या, त्याचा परिणाम असा व्हायचा की, ग्राहकाने सदर बिल न भरल्यास ती माहिती 'सिबिल' सारख्या क्रेडिट इन्फर्मेशन कंपन्यांना पुरवली जायची. याची परिणती ग्राहकाचे पत गुणांकन घसरण्यात होऊ लागली. त्याला कर्ज

मिळण्यात अडचणी येऊ लागल्या. या गोष्टींची दखल घेऊन उपकलम (vii) बजावते की, कार्ड चालू करण्यापूर्वी जर काही व्यवहार झाले असतील किंवा काही शुल्क लावले गेले असेल तर कार्ड देणाऱ्या बँकांनी ती माहिती क्रेडिट इन्फर्मेशन कंपन्यांना देता कामा नये. कार्डांशी निगडित काही इतर सेवा अथवा उत्पादने देऊ केली जात असतील, तर त्यासाठीही कार्डधारकाची लेखी/डिजिटल परवानगी घेणे आवश्यक आहे, असे उपकलम (vii) आणि (viii) मध्ये सांगितले आहे. रिझर्व्ह बँकेचे २१ एप्रिल, २०२२ चे हे परिपत्रक अतिशय मुद्देसूद असून प्रत्येकाने त्याचा अभ्यास करायला हवा, म्हणजे कार्डांशी संबंधित काही तक्रार असेल तर तिचे निराकरण स्वतःचे स्वतःला करता येईल.

(साभार नवशक्ति)

हेअरकट बिघडविल्याने दोन कोटींची भरपाई

प्रतिसाद एका महिलेचा हेअरकट बिघडविणे चेन्नईतील पंचतारांकित हॉटेल आयटीसी मौर्य मधील सलूनला चांगलेच महागात पडले आहे. या महिलेला २ कोटी रुपयांची भरपाई द्यावी, असा आदेश ग्राहक न्यायालयाने आयटीसी मौर्यला दिले आहेत.

ही ४२ वर्षीय महिला १८ एप्रिल २०१८ रोजी हॉटेल आयटीसी मौर्यमधील सलूनमध्ये गेली होती. तिला एका मुलाखतीसाठी केस कापून घ्यायचे होते. तिचे केस लांबसडक होते. तिने केसांची टोके खालून ४ इंच कापायला सांगितले. सलूनवाल्याने उलटे केले. तिचे सगळे केस कापून केवळ ४ इंच ठेवले. केस कापले जात असताना तिने आपला चष्मा काढून ठेवला होता, तसेच मान खाली केलेली होती. त्यामुळे आपले जास्त केस कापले जात आहेत, हे तिला कळलेच नाही. केस कापून झाल्यानंतर तिने चष्मा घातला तेव्हाच तिला हे कळले.

तिने तक्रार केल्यानंतर सलूनने माफी मागितली, तसेच तिला फी आकारली नाही, पण हेअरड्रेसवर कारवाईही केली नाही. ही महिला टॉपची मॉडेल होऊ इच्छित होती, पण केस गळाल्यामुळे तिचे स्वप्न अर्धवट राहिले. तिची मनःस्थिती बिघडली, त्यात तिची नोकरीही गेली. या सगळ्यांची भरपाई म्हणून तिला २ कोटी रुपये देण्यात यावेत, असा आदेश ग्राहक न्यायालयाने आता आयटीसी मौर्य हॉटेलला दिला आहे. ♦

'ओला' आणि 'उबेर'ला नोटीस

ग्राहकांच्या हक्कांचं उल्लंघन केल्याबद्दल आणि व्यापारसंबंधी गैरमार्गांचा वापर केल्याबद्दल ओला आणि उबेर या दोन प्रवासी वाहतूक कंपन्यांना केंद्रीय ग्राहक संरक्षण प्राधिकरणानं नोटीस पाठवली आहे. ग्राहक तक्रार निवारण यंत्रणांचा अभाव,

सेवेतल्या त्रुटी, तसंच शुल्कांची आकारणी करताना अव्यवहार्य अल्गोरिदम वापरणं आणि रद्द करण्याचं अवाजवी शुल्क आकारणं यांच्यासह विविध मुद्द्यांच्या आधारे प्राधिकरणानं ही नोटीस पाठवली आहे.

राष्ट्रीय ग्राहक हेल्पलाइनच्या आकडेवारीनुसार, १ एप्रिल २०२१ ते १ मे २०२२ या काळात ओला आणि उबेरविरुद्ध २ हजार ४८२ तक्रारी नोंदवण्यात आल्या. या संदर्भात ओला, उबेर, मेरू कॅब्ज, रॅपिडो आणि जुगनू यांच्या प्रतिनिधींबरोबर मध्यंतरी एक मिटिंग झाली.

Ola आणि Uberच्या ग्राहकांनी अनेक प्रकारच्या तक्रारी केल्या आहेत. यात ड्रायव्हर्सकडून कॅन्सल केलेल्या राईड्स, कॅन्सलेशन फी, भाडं रकमेबाबत तक्रार, ड्रायव्हर्सच्या वागणुकीबाबतची तक्रार अशा विविध ताकारी आहेत.

तुम्हालाही असे अनुभव आल्यास १९१५ या कन्झ्युमर हेल्पलाईनकडे तक्रार नोंदवा. ♦

वैद्यक विश्व व ग्राहक संरक्षण

– ममता आठल्ये

मुंबई ग्राहक पंचायतीच्या एका वेबिनारमध्ये संस्थेच्या ज्येष्ठ कार्यकर्त्या डॉ. अर्चना सबनीस यांनी 'मेडिको - लीगल केसेस' या विषयावर सुंदर विवेचन केले. त्या स्वतः वैद्यकीय पदवीधर असून त्यांनी कायद्याची LLM ही पदवी देखील संपादन केली आहे. पेशाने त्या वकील असून 'न्याय वैद्यक शास्त्रातील' विशेष प्रावीण्यामुळे गेली अनेक वर्षे त्या ग्राहक न्यायालयाच्या जिल्हा, राज्य व राष्ट्रीय आयोगांमध्ये मेडिको-लीगल केसेस हाताळत आहेत. संस्थेच्या वतीने महारेरामध्ये काऊन्सिलिएटर म्हणून काम पहात आहेत. महारेराच्या

'ग्राहक आणि विकासक करारनामा' मसुदा सुधारणा समितीच्या तज्ञ पॅनलवर आहेत.

डॉ. अर्चना सबनीस यांनी वैद्यकीय क्षेत्राला ग्राहक संरक्षणाच्या कायद्याच्या कक्षेत आणण्यापासूनचा इतिहास, त्याची कारणे आणि निरनिराळ्या ग्राहकांची उदाहरणे याबद्दल

त्यांनी विवेचन केले. मेडिकल निगलीजन्स म्हणजे काय? तो झाला असे कधी म्हणता येते? ते सिध्द करण्याचे मार्ग, त्यातील कठीणपणा अशा अनेक मुद्द्यांचा परामर्श त्यांनी आपल्या भाषणात घेतला. सर्वप्रथम मेडिकल निगलीजन्स किंवा वैद्यकीय हलगर्जीपणा म्हणजे काय ते त्यांनी स्पष्ट केले. त्यात रोगाचे चुकीचे निदान, चुकीची उपचार पद्धती, रुग्णालयातील सेवेतील त्रुटी, ऑपरेशनमधील गंभीर चुका (बाधित नसलेल्या अवयवाची शस्त्रक्रिया, ऑपरेशनचे साहित्य अवयवात राहणे, रोगी दगावणे, वगैरे), बील आकारणीबाबत संदिग्धता, वेळेवर उपचार न मिळणे, रक्ताची अनुपलब्धता अशा गोष्टींचा समावेश होतो.

२४ डिसेंबर १९८६ रोजी भारतात प्रथमच ग्राहक संरक्षण कायदा आला त्यातील सेवेच्या व्याख्ये अंतर्गत वैद्यकीय सेवेचा समावेश होतो की नाही यावर मेडिकल संघटनांनी वादंग उठविला होता. या वादावर पडदा पडला तो १९९५ साली इंडियन मेडिकल असोसिएशन (IMA)

वि व्ही. पी. शांता या केसमध्ये सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या ऐतिहासिक निर्णयाने. यामुळे वैद्यकीय सेवेला सेवा व्याख्येच्या कक्षेत (सेक्शन २ (१) (O) ग्राहक संरक्षण कायदा) आणण्यात आले. डॉक्टर सेवेत दिलेला सल्ला, निदान आणि उपचार यांचा समावेश होतो. उपचारांमध्ये औषधे लिहून देणे आणि शस्त्रक्रिया या दोघांचाही समावेश होतो. पेशंट आणि डॉक्टर यांच्यातील नाते हे करारस्वरूपी आहे. मोफत वैद्यकीय सेवा ही या कायद्यांतर्गत येणार नाही पण ज्या हॉस्पिटलमध्ये सशुल्क सेवेबरोबर काही बेड्स हे आर्थिकदृष्ट्या मागासवर्गीयांसाठी राखीव असतात तेथे इतर पेशंट्सकडून शुल्क घेऊन राखीव जागांवरील रुग्णांवर उपचार केले जातात तेथे निःशुल्क सेवासुद्धा या कायद्यात समाविष्ट होते. खरे पाहता ग्राहक संरक्षण कायद्याच्या डॉक्टरांकडून अतिशय माफक अपेक्षा आहेत ज्यात रोगी बरा होणे अपेक्षित नसून त्याची योग्य काळजी घेतली जावी एवढीच अपेक्षा आहे. किंवा दुसऱ्या शब्दात सांगायचे तर 'Care'ची अपेक्षा असते 'Cure' ची नाही. एखादा रुग्ण बरा नाही झाला किंवा दगावला तर तो फक्त डॉक्टरांचा हलगर्जीपणा धरला जात नाही. प्रमाणित उपचार पध्दतीचा अवलंब, औषधांचे दुष्परिणाम, शस्त्रक्रियेची गरज असेल तर त्या बाबत रुग्णाचे योग्य ते समुपदेशन करणे, आवश्यक असेल तर वेळीच दुसऱ्या तज्ञ डॉक्टरकडे पाठविणे अशा बाबींची डॉक्टरांकडून अपेक्षा असते.

वैद्यकीय हलगर्जीबाबत तक्रार करावयाची असेल तर तक्रारदाराला तज्ञ डॉक्टरकडून तक्रारीची पुष्टी करणारे लेखी प्रतिज्ञापत्र सादर करावे लागते. हे काम कठीण असते कारण हे कोणीही डॉक्टर देण्यास तयार होत नाहीत. या शिवाय वैद्यकीय जर्नल्स, पुस्तके यातील पूरक माहिती सोबत जोडावी लागते. याला अपवाद म्हणजे अक्षम्य वैद्यकीय हलगर्जीपणा (जसे उजव्या हाताऐवजी डाव्या हाताची शस्त्रक्रिया, पोटात वस्तू राहणे, कायमस्वरूपी अपंगत्व येणे वगैरे) असेल तर पुराव्याची गरज लागत नाही.

मुंबई ग्राहक पंचायतीने अशाच प्रकारची एक केस सर्वोच्च न्यायालयापर्यंत यशस्वीरित्या लढविली होती. ज्यात

एका स्त्री रुग्णाचा डॉक्टरांच्या हलगर्जीपणामुळे गर्भाशय काढण्याच्या शस्त्रक्रियेमध्ये मृत्यू झाला होता.

ऑपरेशन पूर्वी पेशंटची शारीरिक क्षमता तपासणी, भूल देण्यासाठी आवश्यक बाबींची चाचणी, रक्ताची उपलब्धता, संभाव्य गुंतागुंतीबद्दल पेशंटला समजावून सांगणे हे डॉक्टरांचे कर्तव्य आहे. एखाद्या व्यक्तीला पेशंट म्हणून स्वीकारायचे की नाही हे सर्वस्वी डॉक्टरच्या मर्जीवर अवलंबून आहे. डॉक्टरने किती फी आकारावी याबद्दलही कायद्याद्वारे काही बंधन नाही. मेडिको लीगल केस ही पेशंटचे निवास स्थान किंवा हॉस्पिटल जिथे असेल त्या

अधिकार क्षेत्रात दाखल करता येते. पेशंटला आकारण्यात आलेल्या वैद्यकीय खर्चाच्या रकमेप्रमाणे किंवा तक्रारीच्या मूल्याप्रमाणे तक्रार ग्राहक न्यायालयाच्या कोणत्या आयोगात (जिल्हा, राज्य व राष्ट्रीय) दाखल करायची ते ठरते. ग्राहक न्यायालयात केस दाखल करताना सर्व केस पेपर्स सोबत जोडणे अत्यावश्यक असते. हॉस्पिटल मधून सर्व केस पेपर्स मिळणे हा ग्राहकाचा कायदेशीर अधिकार आहे. केस दाखल करण्यापूर्वी हलगर्जीपणा नेमका कोणत्या बाबतीत झाला याची पडताळणी करणे महत्त्वाचे असते.

◆

प्रयत्ने पाठपुरावा केला असता हरवलेली वस्तूही परत मिळे!

– अरुणा अरुण बापट, वसईची कार्यकर्ती

आम्ही माझा नातू माधव राजेश कुमार रावल यांच्यासोबत मैसूर-बेंगलोर येथे सहलीला गेलो होतो. आमची रेल्वे छत्रपती शिवाजी टर्मिनसवरून सुटली आणि एका अनोळखी इसमाने आमच्या डब्यांमध्ये प्रवेश केला. त्याने माझ्या नातवाच्या हातातून मोबाईल हिसकावून दादर स्टेशनच्या आधी गाडीतून फेकून दिला. मी तात्काळ लोकांना जागरूक करण्यासाठी आरडाओरडा केला असता ट्रेनमधील सफाई कामगार सागर गायकवाड यांच्या सहाय्याने त्या इसमाला पकडले. या संबंधीची तक्रार मी बोगी कंडक्टरकडे केली असता दादर स्टेशनला त्याला पोलिसांच्या ताब्यात देतो असे ते म्हणाले. त्यांनी त्या इसमाला दादर स्टेशनवर उतरवून घेतले. मात्र तो इसम तत्काळ पळून गेला. या घटनेची माहिती मी आमच्या परिचयाचे आणि मुंबई ग्राहक पंचायतीचे कार्यकर्ते विजय वगळ यांना मोबाईलवरून संपर्क साधून दिली. वगळ यांनी मला सांगितले की रिझर्वेशन असलेल्या डब्यामध्ये अशाप्रकारे आगंतुक व्यक्ती येऊन प्रवाशांच्या मालमत्तेला अथवा जीवाला धोका पोचवत असेल तर ही रेल्वे प्रशासनाची सुरक्षिततेमधील त्रुटी आहे. बोगी कंडक्टरकडे असलेल्या तक्रार बुकामध्ये नमूद करून त्याची एक कॉपी मला घ्यायला सांगितली. त्याप्रमाणे बोगी कंडक्टर (TC) कडे असलेल्या तक्रार पुस्तकात तक्रार लिहून त्याची कॉपी मिळवली. आणि माझ्या मुलीला मोबाईलवरून व्हाट्सअपद्वारे पाठवली. तसेच वगळ यांनी

सांगितल्याप्रमाणे यासंबंधीची लेखी तक्रार छत्रपती शिवाजी टर्मिनस रेल्वे पोलीस स्टेशन आणि दादर रेल्वे मार्ग पोलीस स्टेशन येथे केली. दोन-तीन दिवसात सतत पाठपुरावा केला. दादर रेल्वे स्थानक पोलीस स्टेशनचे अधीक्षक सोनवणे सर यांच्या मदतीने स्टेशनवर असलेल्या सीसीटीव्ही कॅमेराचे फुटेज उपलब्ध करून घेऊन मला फोन करून फुटेज पाहण्यासाठी प्रत्यक्ष पाचारण करण्यात आले आणि अपराध निश्चिती केली गेली. रेल्वे पोलीसांनी कसून प्रयत्न केले. त्याचे फळ म्हणून माझा मोबाईल सुखरूप मला मिळाला.

तात्पर्य, प्रवासात असताना सार्वजनिक ठिकाणी असताना तुमच्या मालमत्तेची जर कोणी हानी करत असेल सेल फसवणुकीचा प्रकार होत असेल तर घाबरून न जाता त्या संबंधीची तक्रार योग्य त्या पोलीस स्टेशन तसेच आस्थापनांमध्ये लेखी स्वरूपात करणे आवश्यक असते त्याचा पाठपुरावा होऊन आपल्याला न्याय निश्चितच मिळतो, असा विश्वास विजय वगळ यांनी ठामपणे आमच्याजवळ व्यक्त केला आणि ही रेल्वेच्या सेवेमधील त्रुटी असल्याने प्रसंगी ग्राहक न्यायालयाकडे याची तक्रार करणे आवश्यक आहे असेही त्यांनी सांगितले होते. त्यांनी केलेल्या सततच्या मार्गदर्शनामुळेच आज माझा मोबाईल मला परत मिळाला आहे. थोडक्यात असं म्हणता येईल येईल की 'प्रयत्ने पाठपुरावा केला असता हरवलेली वस्तूही परत मिळे!' ◆

Consumerism, Environmentalism and Green washing

- Vasundhara Deodhar

Month of June is very important for Indian subcontinent. The heat stricken citizens and parched land await the soothing drops of Monsoon rains. Over last few years we observe that the century old time-table of rains have changed. Why only rains in Indian subcontinent, the change is experienced and faced all across the globe. It is therefore imperative that we as consumers and aware citizens do not consider 5th June as yet another DAY.

Do we know that in this month we not only have Environment day but also World Ocean day on June 8 and World day to combat Desertification on 17 June? It's high time that we understand the terminology and implications of various buying decisions that we make. Let us understand briefly different terms:

Consumerism in its purest abstract form is founded on the belief that free choice as expressed by consumers should dictate a society's economic structure. Many critical tests describe the phenomenon of consumerism as a tendency to strongly identify with goods or services consumed, especially those products with brand names that depict and portray a status enhancing appeal.

In the post-modern society, consumerism is used a means to acquiring happiness through the accumulation of material possessions. In context, consumerism is directly correlated to environmentalism in situations where the expression of consumerism through the accumulation of wealth poses a threat to environmental health.

Environmentalism is grounded on the

need to conserve and improve environmental integrity. The green movement recognises human role in the efforts towards the sustainability of the ecosystem. Environmentalism centers on health, human rights and ecology.

Now that we know what these two terms mean, let us look around as to what is happening with respect to sustainable processing, marketing, purchasing and waste management. The best tool that the brands have is advertisements. Global to local all the manufacturers and marketers have to understand & respect the inclination of consumers. Now that consumers around the world are asking for sustainable or eco-friendly goods, the market place is full of products that claim to be so. When the cheating by some renowned brand surfaces it becomes important news. Remember Volkswagen, who admitted to cheating emissions tests by fitting various vehicles with a "defect" device, software which could detect when it was undergoing an emissions test and alter the performance to reduce the emissions level. All of this was while it was touting the low-emissions and eco-friendly features of its vehicles in marketing campaigns. This is called Green washing.

The term "green washing" was coined by environmentalist Jay Westerveld in 1986 in an essay criticising the irony of the "save the towel" movement in hotels at the time. He said it was eyewash as other waste was not at all managed sustainably and still the Hotel claimed to be eco-friendly. Presently, H&M and other fast fashion retailers are exploiting the vagueness of green terminology to

appear more environmentally conscious and sell more clothes. Fast fashion is one of the biggest polluters on the planet, with more than £140 million worth of clothing ending up in UK landfills every year.

How Can You Spot Green washing and avoid It?

- Watch out for “fluffy language,” i.e. words or terms with no clear meaning (eg “eco-friendly,” “produced sustainably,” etc)
- “Greening” products that are actually not so (eg, “eco-friendly” tobacco)
- Using jargon or information that only a scientist could check or understand

- Providing no proof of a claim
- Presenting totally fabricated claims or data as fact
- Emphasising one tiny green attribute when everything else is dirty
- Companies that aren’t transparent and don’t admit to making mistakes

Defining environmentally sustainable product is complex. However, as consumers if we avoid Consumerism and be aware of possible cheating through Green washing, we would have done our bit in saving the environment.

Radiation processing needs Nod

The FSSAI has included radiation processing of food as a new kind of business in the FoSCoS portal for licensing of food businesses. The food authority has issued an order in this regard adding that such food businesses will only get Central licence. According to the FSSAI, the decision was taken to ‘facilitate’ the food business operators involved in radiation processing of foods.

FSSAI’s provision on ‘irradiation’ says that no person shall manufacture, import, sell, stock, exhibit for distribution or sale any article of food which has been subjected to the treatment of irradiation, except under a licence obtained from Department of Atomic Energy under the Atomic Energy (Control of Irradiation of Food) Regulations, 1996.

FSSAI’s definition of such businesses says that radiation processing of food or food irradiation is a physical process in which food commodities, bulk or pre-packaged, are exposed to controlled doses of energy of ionising radiation such as gamma rays or X-rays to achieve different technological objectives.

FSSAI for ‘Prasad’

Delhi government has asked major temples in the city to obtain BHOG (Blissful Hygienic Offering to God) certification from the FSSAI for their ‘Prasads and ‘Langars’. This has been suggested to ensure the food

safety and quality of food being served to the devotees. The goal of this certification is to encourage the religious places to adopt and maintain health standards under the ‘Eat Right campaign’.

Akshardham temple and Sai Baba temple in Delhi have already been BHOG certified through proper training and audit exercise. Several other places of worship are in talks with the food safety department to get the BHOG certifications that would ensure the hygienic practices during the preparation and handling of the prasads.

'SAMET' for Speedy, Simple & Affordable Dispute Resolution

- Adv. Shirish Deshpande
Chairman, MGP

Encouraged by the inspiring success of Conciliation in Real Estate sector during last 4 years, our organization Mumbai Grahak Panchayat (MGP), has launched its own Conciliation & Mediation Centre - SAMET. The SAMET (meaning amicable resolution) was inaugurated at the hands of Mrudula Bhatkar, retired Bombay High Court judge and President of MAT on Sunday 15th May at a function organized to celebrate MGP's 47th Anniversary.

The SAMET will be an Alternative Disputes Resolution (ADR) platform where trained and experienced Conciliators and Mediators will try to resolve the disputes between warring litigants in an amicable manner on mutually acceptable terms. The matters pending in any Civil Court (with some exceptions) and even pre-litigation disputes can be taken up at SAMET with consent of both parties. If both the parties, with the help from trained Conciliators/Mediators, agree to settle their dispute, it would lead to a Win-Win situation. Since settlement terms arrived at the own will of all parties, there would be no question of further appeals and no adjournments and

no fear of ever-rising litigation cost. ADR is thus a litigant-friendly, party-centric speedy, simple and most economical way of dispute resolution, recognized by law.

While emphasising need for Alternative Disputes Resolution, Adv. Shirish Deshpande, MGP Chairman pointed out that more than 5 lakh cases are pending in Consumer Courts in India and many cases take 20 to 25 years to finally settle. Even in Civil Courts there are about 4.70 crore cases pending.

On this background, SAMET - the MGP's new ADR Platform will provide affordable, speedy and simple platform for amicable resolution of disputes between the parties. SAMET plans to operate both On-line as well as Off-line. While inaugurating the SAMET, Hon'ble Justice Mrudula Bhatkar (retired Bombay High Court judge) complimented MGP for this timely initiative which, she said, is the need of the hour. She admitted that there are long delays in courts and litigation has become unaffordable to common man. In such circumstances, MGP's initiative of setting up this new ADR platform was lauded by Justice Mrudula Bhatkar and she hoped this will provide much-needed relief to litigating parties.

Details about what types of disputes will be handled on SAMET platform, how to approach SAMET, procedure for dispute resolution under SAMET are available on SAMET website: <https://mgpsamet.org>

JUPITICE, a leading Justice Technology platform will be the Technology partner of MGP in SAMET.

◆

Scrambled Word Search

- Parag Redkar

All of us are active & concerned about various aspects of environment protection. Lets take a quick riddle to find some words jumbled in a box below...

Hint - word is placed in vertical and horizontal directions either left to right or top to bottom and viceversa

Your time starts NOW

N	I	A	R	D	I	C	A	S	W	B	K	O	L	R
G	E	C	A	R	B	O	N	D	I	O	X	I	D	E
O	N	G	C	E	Y	R	U	S	S	O	E	G	T	N
Y	V	Z	D	C	A	M	E	L	E	K	N	N	I	E
F	I	F	U	L	E	E	M	O	S	T	O	I	D	W
R	O	E	B	Y	F	T	I	O	U	N	Y	M	E	A
G	R	E	E	N	H	O	U	S	E	V	G	R	R	B
S	N	I	P	G	U	A	R	D	R	Q	O	A	C	L
C	M	K	P	O	N	D	E	R	X	E	L	W	N	E
R	E	C	O	V	E	R	J	Q	C	N	O	L	O	L
E	N	R	O	N	T	S	O	P	M	O	C	A	B	M
D	T	E	M	I	S	S	I	O	N	Z	E	B	R	Z
I	N	B	O	N	D	S	P	O	N	O	G	O	A	O
Y	T	I	S	R	E	V	I	D	O	I	B	L	C	D
A	T	M	O	S	P	H	E	R	E	W	I	G	R	O

ANSWERS: 1. Environment, 2. Greenhouse, 3. Recover, 4. Reuse, 5. Global warming, 6. Ecology, 7. Biodiversity, 8. Carbon dioxide, 9. Ozone, 10. Carbon credit, 11. Atmosphere, 12. Acid rain, 13. Compost, 14. Renewable, 15. Emission